

ZDESLAV DUKAT
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb

UDC 875.035=86

HOMERSKI UKRASNI ILI STALNI EPITETI U NOVIJIM JUŽNOSLAVENSKIM PRIJEVODIMA

1.0 Za razliku od kritičkih oglada književnoznanstvene su rasprave često suhoparne pa i dosadne. Slutim doduše da je većina stručnjaka za književnost, kojima je „znanost“ i njezine izvedenice stalno na usnama. ipak svjesna da se više radi o nužnoj poštapalici (da se ne izgubi na dignitetu, prestižu ili „fundamentalnosti“) nego o atributu primjerenu pravoj naravi posla. Teško se znanstvenim u običnom smislu riječi mogu smatrati eseji, interpretacije, analize, ukratko sve ono što se može obuhvatiti pojmom kritičkog rada. No ima ipak i u bavljenju književnošću područja kojima se znanstvenost mora priznati u istom onom opsegu i smislu u kojem to činimo u tzv. egzakt-nim znanostima. Radi se, na primjer, o proučavanju stiha i njegovih osobina, o tekstologiji i kritičkom priređivanju izdanja, o jasno odredivim i sumjerljivim karakteristikama jezika djela, ukratko, dakle, o onome u čemu se bit književnoga (pukoga književnoga, da se to opet jednom spomene) nikako ne sastoji.

1.1 Nema, naime, nikakve sumnje da bi autor ovih redaka s mnogo više nadahnuća, zanosa i otkrivačačkog uzbuđenja pisao o egzistencijalističkom razumijevanju Homera u naše dane, o etičkoj slojevitosti epova, o kompozicijskim podudarnostima, o plastičnoj lepezi likova, o dubini shvaćanja ljudskog položaja u svijetu i sl., o čemu je uostalom ponegdje već i pisao.¹ Ali ovdje o tome neće biti riječi, nego o jednoj strogo znanstvenoj, egzaktnoj, objektivnoj studiji jedne stilske – a stil se ovdje uzima u dosta neobaveznu, kolokvijalnu značenju –, dakle jedne stilske osobine homerske epike te o pitanju kako se ta osobina izrazila u novijim južnoslavenskim prijevodima Home-rovih (ili, ako se hoće, homerskih) epova.

¹ Npr. „Similarity of Motives in Oral Epic Traditions“, zbornik *Colloquia litteraria*, knjiga IV, Novi Sad 1988, 59–68, hrvatskosrpska verzija, donekle prerađena, u *Narodnoj umjetnosti* 28 (1991), str. 191–205. Inače, vidi, na primjer, J. Griffin, *Homer on Life and Death*, Oxford 1980; S. L. Schein, *The Mortal Hero*, Berkeley itd. 1984, naš prijevod *Smrtni junak*, Zagreb 1989.

2.0 Homer se ponavlja. Ili: prepun je ponavljanja. To je notorno a bilo je zemijećeno još u dubokoj antiki. U stvari, ta sklonost rekurentnosti bila je jedan od zametaka onoga što se kasnije razvilo u tzv. homersko pitanje ili homerski problem.

U predgovoru svom katalogu svih homerskih ponavljanja² svrstanih alfabetskim redom Carl Eduard Schmidt je još prije više od sto godina³ dao matematički precizan izraz homerskom ponavljanju: „Izbrojao sam 1804 ponovljena stiha koji se javljaju ukupno 4730 puta; ako se zanemare sitnija odstupanja, takvih je 2118 koji se javljaju 5612 puta. Ako se tima pribroje i oni koji se ponavljaju po svojim polovinama ili pojedinim dijelovima, taj broj iznosi 9253 (Il. 5605, Od. 3648), gotovo točno trećinu svih Homerovih stihova (Il. 15693, Od. 12160, ukupno 27853). Taj se broj znatno povećava pojedinačnim ponavljanjima koja se javljaju u drugim stihovima;⁴ ako se naime od takvih sastave cijeli sthovi i pribroje gornjima, dobit ćemo zbroj od oko 16000 stihova, dakle dobrano preko opsega *Ilijade*. A ako se želi razaznati koliko preostaje od oba epa ako se odbiju sva ponavljanja – stih 'Besjedu započne s njim/njom/njima i krilate prozbori riječi' javlja se 51 puta, ali pri odbijanju može ga se odbiti, naravno, samo 50 puta, – tada treba oduzeti oko 12000 stihova, što je otprilike opseg *Odiseje*.“

2.1 Gornjim brojkama obuhvaćena ponavljanja nisu jedina koja se dadu utvrditi u homerskim epovima. Iako se ne daju lako matematički izraziti, tzv. stalni ili ukrasni epiteti drugo su uočljivo stilsko sredstvo koje se osniva na ponavljanju: svi odmah uočavamo da je Ahilej „brzonog“, Hektor „sajajnošljamac“, Menelaj „plavokos“, Hera „volooka“, Ahejci „nazuvčari“, Trojanke „dugohaljke“, more „prešumno“, lađe „brzoplovke“ itd⁵. To su poznata *epitheta ornantia* kakva poznaje i naša narodna poezija (rujno vino, bijele ruke, vjerna ljuba, crni Arapin, itd.). Značajno je za takve epitete da se upotrebljavaju često bez obzira na konkretan kontekst: za Ahileja se nigdje ne vidi da je osobito nadmoćan brzinom nad ostalim junacima, lađe su brzoplovke i kad trunu na obali, i crni Arapin ima bijele ruke, itd.

2.2 Poredbeno proučavanje usmenih epskih tradicija raznih naroda pokazalo je da su ponavljanja, među ostalim i ukrasnih epiteta, stereotipnih izraza, klišeiziranih fraza, dijelova stihova, čitavih stihova

² Registrirane su riječi od najmanje 6 tzv. mora (dakle od 3 duga ili 6 kratkih slogova ili miješano). Autor je svjestan mogućih prigovora, ali se unaprijed brani da je negdje morao stati. Možda je ipak stao malo prerano.

³ *Parallel-Homer oder Index aller homerischen Iterati in lexikalischer Anordnung*, 1885, pretiskano Göttingen 1965.

⁴ Misli se, ako se pojedinačni stihovi ne ponavljaju u cijelosti nego samo neki dijelovi ili izrazi u njima. Citat koji slijedi uzet je sa str. VIII.

⁵ Značenja su dana u Maretić-Ivšićevu prijevodu.

ili nizova stihova, karakteristična za pjesništvo nastalo u usmenoj tradiciji ili bar izraslo iz nje, redovno uz minimalnu ulogu pisma, osim, dakako, pri krajnjoj redakciji odnosno zapisivanju. Ustvari, ponavljanje i jest jedno od najstalnijih i posvudašnjih obilježja usmenog pjesništva.

2.3 Jedno je od značajnih dostignuća modernog proučavanja homerskih epova saznanje da se i tu radi o uskoj sraslosti s drevnom, za nas danas inače izgubljenom grčkom usmenom tradicijom. Pa ako možda Homera baš i ne zamišljamo kao starogrčkog Filipa Višnjica ili, ako se želi, Avda Međedovića, prilično je sigurno da je i on – bio povijesna osoba u većoj ili manjoj mjeri – nešto poput Demodoka i Femija koji u *Odiseji* zabavljaju plemstvo i njegove ugledne goste na gozbama pjevajući im o svadi Ahileja i Odiseja, o osvojenju Troje ili o preljubu Afrodite s Aresom.

3.0 Prevođenje je, znamo, prenošenje jezične poruke iz jednog jezičnog koda u drugi. Pri književnom se prevođenju radi, dakako, o prenošenju književne poruke. Književna je poruka, međutim, prilično specifična u odnosu na konvencionalne, svakodnevne poruke komunikacijske upotrebe jezika. S jedne strane, što ovdje nije toliko bitno, nedostaje joj stvarni kontekst. S druge, što je mnogo bitnije, njezin sadržaj nije samo denotativni, referencijalni supstrat: u nj se uključuju sve razine „jezičnosti“, i zvuk. i semantika, i metafora, i stih, i aluzivnost, i konotativnost, ukratko sve što takva „poruka“, književno djelo, sadrži i obuhvaća.

3.1 Kad bi se pri prevođenju mogao svakom od tih i svih ostalih elemenata izvornika dati potpun adekvat u prijevodu, onda rezultat i ne bi bio drugo nego original. Naime, prevođenje nužno implicira mijenjanje nečega u izvorniku, gubljenje, ako hoćemo, ali ne uvijek nužno samo to (ima prijevoda koji svojom nadahnutom kreativnošću nadmašuju izvornik). Što ćemo pri tome „žrtvovati“, zapostaviti u korist nečega drugog, ne može se unaprijed strogo odrediti. To ovisi i o djelu, i o prevodiocu, i još o ponečemu drugome. Zato je ispravno i rečeno da prijevodi, za razliku od svojih književnih predložaka, zastarijevaju i ne isključuju jedan drugi.

3.2 Iz svih tih razloga neka znanstvena teorija prevođenja ne čini se mogućom. No kad se radi o žanrovskoj specifičnosti kakva je, u našem slučaju, ponavljanje, onda se može reći da bi zanemarivanje prenošenja ponavljanja u prijevod moglo biti isto toliko nesmotreno kao, primjerice, zanemarivanje strukture sroka u sonetu. Ponavljanje je u neku ruku očitovanja žanrovske opredijeljenosti usmenog pjesništva, možda osobito onog epskog, pa tako i Homerovoga.

3.3 Bilo je, naravno, razdoblja kad se variranje izraza smatralo poželjnim a doslovno ponavljanje dosadnim i umjetničkom manom djela. Kad Vergilije oponaša Homera, to se svakako najmanje osjeća u ponavljanju izraza koji su ponovljeni više forme radi nego kao bitna

epske odrednica. Tako i Homerovi prevodioci prošlih stoljeća svjesno variraju ono što je u izvorniku isto.⁶ No to je bilo u vrijeme kad još nije bilo spoznaje o gotovo konstitutivnoj ulozi tog stilskog sredstva u usmenoj epici odnosno o pripadnosti homerske epike usmenoj tradiciji.

4.0 Ne može se zanemariti niti okolnost da ponekad mnogi jezični ili metrički razlozi otežavaju prenošenje ponavljanja u prijevod: nejednaka dužina odgovarajućih izraza u oba jezika, potreba da se broj stihova u izvorniku i prijevodu podudari, nastojanje da se očuva načelo „stih=rečenica“, karakteristično također za usmeni stil, itd. Svi ti i drugi razlozi mogu pridonijeti tome da je prevodilac ponekad prisiljen ili sklon da neki ponovljeni izraz ili stih prevede na jednome mjestu na jedan a na drugome na drugi način. Ipak, i pored toga mislimo da načelo da isto treba prevoditi istim ostaje valjano načelo za svakoga koji ne želi postati objektom poznatog prigovora: *traduttore – traditore*.

5.0 O jednom aspektu prevođenja homerskih ponavljanja u Maretić – Ivšića i Đurića pisao sam i sam prije više godina: radilo se o usporedbi kako su u oba prijevoda prenesene skupine od tri ili više stihova koji se više puta javljaju u jednom ili oba epa.⁷ Već u tom radu napomenuo sam da bi bilo zanimljivo ogledati kako su pojedini naši prevodioci postupali pri prevođenju homerskih ukrasnih epiteta. Ovaj rad ima svrhu da se pozabavi time. Predmet istraživanja proširen je utoliko što su razmotreni uz hrvatski prijevod Maretića i Ivšića i srpski Đurića još slovenski Antona Sovrea i makedonski Mihaila Petruševskog. Bugarski mi nisu bili dostupni.⁸ Istraživanje se podjednako odnosi na oba epa, ali kako je Petruševski za života dovršio samo prijevod *Ilijade*, u odabiru građe više je prostora i pažnje bilo pridano tom epu.⁹

⁶ Vidi o tome u nas radove Šimuna Šonje: *Latinski prijevod Homerove Odiseje od Bernarda Džamanjića*, disertacija, Sarajevo 1974, daktilografirano, opsežni dijelovi objavljeni u časopisu *Dubrovnik* 1, 1975, str. 24–52; „Homerova epitheta ornantia kod srpskih i crnogorskih prevodilaca devetnaestog stoljeća“, *Živa antika* 1/2, 1980, str. 173–181. Koliko mi je poznato, Šonje ima u tisku knjigu o tome.

⁷ „Homerska ponavljanja u Maretić–Ivšićevu i Đurićevu prijevodu Homera“, *Živa antika* 2, 1977, str. 323–336, pretiskano u *Homersko pitanje*, Zagreb 1987, str. 253–267.

⁸ Jedan bugarski prijevod *Ilijade* spominje Petruševski u svojoj bibliografiji: *Хомер Илиада*², преводе . . . Н. Вран'чев, Софиа (s. a.).

⁹ Činilo mi se neprimjerenim uzeti u obzir *Izbor od (Homerovata) Ilijada i Odiseja*, Skopje 1953. Sam autor u predgovoru prijevodu *Ilijade* navodi da je otada promijenio mnoge stihove.

5.1 Kao i u spomenutom ranijem članku, Maretić i Ivšić razmatraju se odvojeno, što naravno ne implicira priznavanje samostalnog prevodilačkog autorstva potonjemu bez obzira na njegove dalekosežno dotjerivanje prijevoda. Osim toga, uklonjen je ozbiljan metodološki nedostatak prethodnog rada: uzete su u obzir ispravke i poboljšanja što ih je Maretić sam unio u drugom, ćirilicom izdanju svog prijevoda iz 1904.¹⁰ U „Homerskim ponavljanjima“ nije to bilo učinjeno pa se Ivšiću pripisuju popravci što ih je on već zatekao u državnom izdanju Maretićeva prijevoda.

5.2 Uzeta su, dakle, u obzir sljedeća izdanja prijevoda: T. Maretić, prijevod *Odiseje* iz 1882. i *Ilijade* iz 1883, te drugo, beogradsko izdanje iz 1904. Za Ivšićevu redakciju upotrijebio sam peto (Matićino četvrto) izdanje prijevoda *Odiseje* odnosno šesto (Matićino peto) izdanje prijevoda *Ilijade* budući da u kasnijima nije bilo bitnijih promjena. Đurićev je prijevod prema izdanju *Odiseje* iz 1968. a *Ilijade* iz 1974. Za Sovreov prijevod pri ruci mi je bilo izdanje *Ilijade* iz 1965. i *Odiseje* iz 1966. Najzad, prijevod *Ilijade* od Petruševskoga bio je iz 1982.

5.3 Za radove ovog tipa velika je nezgoda okolnost spomenuta još u „Homerskim ponavljanjima“: prevodioci rijetko ili nikako ne navode prema kojim su izdanjima prevodili izvornik. Ta je neprilika pogotovo osjetna kad se radi o tekstovima kod kojih postoje razlike u kritičkim izdanjima. Homer je egzemplaran za to. Stvarno nitko od spomenutih prevodilaca ne navodi izrijeckom kojim se izdanjem teksta služio. Samo kod Sovrea je očigledno (donekle i kod Đurića) da su imali tekst s tzv. interpolacijama, naime tekstovni je kritičar zastupao danas uglavnom potpuno zabačenu teoriju prema kojoj tradicionalni tekst vrvi kasnijim, neautentičnim dodacima, interpolacijama. Jedino Petruševski na kraju svog prijevoda daje kraći popis literature kojom se pri prevođenju služio, u kojem se od izdanja spominju peto Dindorfovo iz 1901, a za *Ilijadu* još Mazonov prijevod iz 1949, te Firmin-Didotov *sine anno*. Za predmet ove rasprave jednakost izvornih tekstova nije toliko bitna premda ima mjesta gdje je u prijevodima prilično očito da prevodioci prevode različito zato što im je izvornik različit.

6.0 Kao statistički uzorak uzeto je ovdje dvanaest epiteta istaknutih likova ljudi i bogova u Homerovim epovima. Nastojao sam da ti epiteti podjednako zastupaju razne tipove tih dodataka imenima: uzeti su uglavnom oni koji svojom čestotom daju pouzdaniju osnovicu za zaključivanje, ali ne samo oni najčešći. Odabrani su i epiteti koji se javljaju uz više likova (npr. *boèn agathós*) kao i oni koji u osnovi

---

¹⁰ Tzv. državno izdanje, objavljeno u Beogradu.

prate samo jedan lik (npr. *korythaíolos*). Svi su ti epiteti generički prema Parryjevoj klasifikaciji (po njegovu određenju, funkcija im je isključivo metrička, a nimalo semantička), ali to je prirodno budući da tzv. partikularizirani epiteti nemaju veliku čestotu upotrebe. Već sam spomenuo da se svi oni, s izuzetkom Odisejeva epiteta *polýmētis*, nalaze češće u *Ilijadi*, ali razlog je tome što prijevode *Ilijade* imamo od sviju proučenih prevodilaca, a *Odiseja* nedostaje na makedonskome.¹¹

6.1 To su ovi epiteti: *metíeta*, *nephelegeréta*, *enosíkhthon*, *potnía*, *leukólenos*, *glaukôpis*, *ánax andrôn*, *theoeidés*, *polýmētis*, *korythaíolos*, *boèn agathós* i *phaídimos*.

6.2 Osim prijevoda spomenutih epiteta bit će ogledani i tzv. formulaični stihovi u kojima se oni javljaju, dakle stihovi koji se ponavljaju. Budući da se ovdje radi o pojedinačnim stihovima, to bi trebalo da bude dopuna spomenutoj ranijoj raspravi o ponavljanim skupinama stihova.

6.3 Svi su razmatrani epiteti u nominativu. U epovima se neki od njih javljaju i u drugim padežima. Međutim, kako različitost padeža često mijenja kvantitet riječi, sintaktičku funkciju, tzv. lokalizaciju (mjesto kojem, prema istraživanju E. O'Neill, teži svaka riječ u stihu)¹², funkciju, bilo je nužno ograničiti se samo na jedan padežni oblik.

7.0 *metíeta*

Osnovno značenje:¹³ savjetnik.

Stoji samo uz Zeusa, i to samo u navedenu padežnom obliku. Uvijek dolazi iza bukolske dijereze i sa Zeusovim imenom čini tzv. četvrti kolon, dakle završava stih. (Isto vrijedi i za jedini slučaj kad *metíeta* nije u funkciji nominativa nego vokativa, u 1.508; iz navedenih razloga taj stih ipak ovdje nije uzet u razmatranje.) Javlja se 15 puta u *Ilijadi* a 3 puta u *Odiseji*. Od toga 16.249, 24.314 i XX.102 identični su stihovi pa se njihovi prijevodi razmatraju zasebno. Radi se o relativno jednostavnu primjeru koji dobro ilustrira neke od tendencija u naših prevodilaca.

7.1 Kod Maretića¹ i Maretića²¹⁴ u svih 18 slučajeva prijevod je „premudri“ a tako je i u Ivšića. Što se položaju u stihu tiče, 5 puta

¹¹ Prema uobičajenu uzusu, pjevanja *Ilijade* označena su arapskim a *Odiseje* rimskim brojevima.

¹² Vidi Eugene G. O'Neill, "The Localization of Metrical Word-Types in the Greek Hexameter. Homer, Hesiod, and the Alexandrians", *Yale Classical Studies* 8, 1942, str. 102–176. Vidi također Harold N. Porter, "The Early Greek Hexameter", *Yale Classical Studies* 12, 1951, str. 3–63.

¹³ Osnovna su značenja dana prema Senčevu *Rječniku*.

¹⁴ Iz razloga ekonomičnosti tako se bilježe ovdje prvo odnosno drugo izdanje Maretićeva prijevoda, iz 1882/3. odnosno 1904.

sintagma „premudri Zeus-bog“ zaključuje heksametar a tako je i u Ivšića koji inače negdje ostavlja „Zeus-bog“ a drugdje taj pomalo nespretno, ali metrički prikladan izraz pojednostavljuje.

7.1.1 Spomenuti stih-formulu Maretić¹ prevodi gotovo jednako:

Tako se pomoli i Zeus tad usliša premudri njega nalazimo kao 16.249, dok je na ostala dva mjesta samo „usliša“ zamijenjeno sa „usliši“. Neizgodno prebacivanje naglaska „i Zeus“ uzna-stojao je Maretić popraviti u drugom izdanju pa sad imamo na sva tri mjesta ovako:

Tako se pomoli on, i usliši premudri Zeus ga,
gdje je opet očito nespretno završetak stiha.

7.1.2 Ivšić je popravio ponavljani stih u 16.249 ovako:

Tako se pomoli on, i Zeus ga premudri čuje,
dok na ostala dva mjesta ima drugačije i nešto varirano:

Tako se pomoli on, i premudri čuje ga Zeus-bog,
odnosno (u *Odiseji*):

Tako se pomoli on, i čuje ga premudri Zeus-bog.

7.2 Đurić uglavnom prevodi „premudri“, što uz nominativni vokativ „Dive“ daje dobar završetak stiha na tri mjesta (nejasno je zašto to zamjenjuje sa „Dive mudrac“ u 8.170). Taj prijevod imamo u 8 slučajeva. U 2.324 prijevod je „mudrica“ a u XX.102 „savetnik“ (opet na kraju stiha sa „Dive“). U 8 slučajeva umjesto „premudri“ stoji „mudri“ (u 12.279 bez prave potrebe, inače zbog metra). Tu su ubrojena i preostala dva mjesta u *Odiseji*. Posebno valja spomenuti 6.198 gdje je epitet greškom pridano Laodamiji („Laodameju mudru“) umjesto Zeusu.

7.2.1 Stih-formulu Đurić prevodi trojako iako razlike nisu prevelike:

16.249 Tako molitvu reče, i Div ga saslušala mudri

24.314 Tako se pomoli on, a mudri ga saslušala Dive

XX.102 Tako se pomoli on i čuje ga savetnik Dive.

7.3 Sovré je jedini od svih naših prevodilaca koji redovno prijevod sintagme *metíeta Zeús* stavlja na kraj stiha (kod Petruševskoga, naprotiv, to nalazimo samo u 1.175). No taj je prijevod dosta raznolik. U najvećem broju slučajeva to je „Zeus svetovalec“ (9). Tri puta prijevod je „Kroníð svetovalec“, tri puta „modri Kroníon“, jednom „vladar Kroníon“ (ovdje je između epiteta i imena umetnuta lična zamjenica) a dvaput epitet nije preveden nego stoji samo „Kroníon“.

7.3.1 Stih-formula u prvoj je polovici jednako preveden na sva tri mjesta, dok su u drugoj polovici manje razlike:

16.249 Tak je molitve bil glas: jo slišal je Zeus svetovalec

24.314 Tak je molitve bil glas: ga slišal je modri Kroníon

XX.102 Tak je molitve bil glas: a sliši ga Zeus svetovalec.

7.4 Petruševski prevodi epitet na tri načina: „мудриот“ (6 puta)¹⁵, „премудриот“ (3 puta) odnosno „советникот“ (6 puta). Već je bilo spomenuto da samo u 1.175 imenska (subjekatska) sintagma zaključuje stih: „мудриот Севс бор“.

7.4.1 Ponovljeni stih-formulu prevodi Petruševski u osnovi jednako na oba mjesta u *Ilijadi*:

16.249 Вака молејќи се рече, а мудриот Севс си го дочул.

24.314 Вака молејќи се рекол, а мудриот Севс си го почул.

8.0 *nephelegeréta*

Osnovno značenje: koji oblake skuplja, oblačnik. Stoji samo uz Zeusa a osim u nominativu javlja se još i u genitivu (u Ilijadi 6 puta). Uvijek dolazi za bukolske dijereze i sa Zeusovim imenom čini tzv. četvrti kolon, dakle završava stih. Javlja se 22 puta u Ilijadi a 8 puta u Odiseji. Ima više stihova koji se ponavljaju: 1.517 = 4.30, 1.560 = 5.764 = 8.469 = 14.312 = 14.341 = 22.182 = 24.64, 7.280 = 10.552, 15.220 = 16.666, I.63 = V.21 = XXIV.477, XII.384 = XIII.139 = XIII.153.

8.1 M¹ prevodi 14 puta „nebesa oblačitelj“ i 12 puta „nebeski oblačnik“, a dvaput samo „oblačnik“ (IX.67 i XII.313) te po jedanput „crnooblačnik“ (17.198) odnosno „crnooblačni“ (20.215). Po prirodi stvari, imenske sintagme s takvim epitetima nisu prikladne za kraj stiha pa stvarno Maretić¹ (i m²) samo na 3 mjesta njima završava stih u obliku „nebesa oblačitelj Zeus-bog“ (7.454 i 8.38) odnosno „nebeski oblačnik Zeus-bog“ (14.293). U M² ima samo jedna promjena: u IX.67 „oblačnik Zeus“ zamijenjen je sa „Zeus nebesa oblačitelj“. Tako je i u Ivšića.

8.1.1 Kod ponavljanih stihova, koji su pri ovom epitetu prilično brojni, Maretić uglavnom ima malo variranja, npr.

1.517 Njojzi ozlovoljen Zeus nebesa oblačitelj reče,

prema

4.30 Na nju ozlovoljen Zeus nebesa oblačitelj reče.¹⁶

Stih 1.560, koji se u istom obliku u *Ilijadi* javlja još šest puta, svih se sedam puta prevodi jednako (osim što u 8.496 stoji „rieč“ mjesto „riječ“ kao drugdje). Isto se tako jednako prevode i ostala ponavljanja: 7.280 i 10.553, 15.220 i 16.666, I.63, V.21 i XXIV.477, a malo odstupanje imamo samo u XII.384:

Njemu odvrati Zeus nebesa oblačitelj ovo,

prema XIII.139 i 153:

Njemu odgovori Zeus nebesa oblačitelj ovo.

¹⁵ U 16.249 greškom je tiskano „mudrit“.

¹⁶ Razlika ipak nije tako neznatna: jer u prvom slučaju lična je zamjenica objekt predikata „reče“, a u drugom participa „ozlovoljen“.

U M² ujednačen je i taj slučaj pa imamo „odgovori“ u sva tri stiha. Dotjerujući Maretićev prijevod, Ivšić je unosio razne promjene, ali ne uvijek dosljedno. Tako stih-formulu 1.560 itd. (7 puta) prevodi na više načina:

- Nebeski oblačnik Zeus odgovori njojzi ovako (4 puta);
- Nebeski oblačnik Zeus odgovarajući joj reče (8.469 i 22.182);
- Nebeski oblačnik Zeus odgovori njojzi i reče (24.64).¹⁷

Ali kad u stihu

Nebeski oblačnik Zeus odgovori tad Apolonu

mijenja „odgovori“ u „progovori“, unosi to na oba mjesta gdje se javlja taj stih: 15.220 i 16.666.

8.2 Đurić dosta varira prijevod epiteta. Najčešće prevodi se „oblaka skupljač“ (9) i „sabirač oblaka“ (8). Prvi prijevod ima dvije podvarijante: „skupljač oblaka“ (4) i „oblaka zбираč“ (4). Po jedamput nalazimo „što oblake zbira“ (5.888), „što oblake skuplja“ (V.21), „sakupljač oblačina“ (XXIV.477), „nebesa oblačitelj“ (IX.67) i „oblačnik (Dive)“ (XII.313). Epitet relativno često stoji na kraju stiha, ali zajedno s imenicom, od trohejske cezure („nebesa oblačitelj Dive“, IX.67) ili bukolske dijereze („oblačnik Dive“, XII.313) a ponekad i od sredine do konca stiha, prilično rijetko. Češće je ili epitet sam ili odvojen od svoje imenice.¹⁸

8.2.1 Veoma rijetko Đurić jednako prevodi stihove-formule. Tako je kod stiha

jer vas obojicu voli sabirač oblaka Dive

u 7.280 i 10.552, i

Tad Apolonu Div progovori oblaka skupljač

u 15.220 i 16.666. Ali u sedmerostruko ponovljenom stihu (1.560 itd.) niti na dva mjesta prijevod se ne podudaraju:

- 1.560 Njojzi odgovori na to sabirač oblaka Dive
- 5.764 Njojzi skupljač oblaka Div odgovori ovo
- 8.469 Njojzi oblaka zбираč odgovori Dive ovako
- 14.312 Na to njoj odgovori Dive, oblaka skupljač
- 14.341 A njoj sabirač oblaka Div odgovori ovo
- 22.182 Na to oblaka zбираč Div odgovori njojzi
- 24.64 Skupljač oblaka Div odgovori njojzi i reče.

Tako i u drugim slučajevima:

- 1.517 Njojzi ljutit veoma odgovori oblaka skupljač
- 4.30 Veoma ozlovoljen Div sabirač oblaka reče.

¹⁷ Usp. još i 1.517 Vrlo ozlovoljen njojzi nebesa oblačitelj reče s 4.30 gdje umjesto „njojzi“ stoji „Zeus“.

¹⁸ Dosta je nespretan red riječi u 17.198:

Kada ga smotri Div, daleko, oblaka zбираč.

Stih 4.30 treba u prvoj stopi čitati sa sinicezom jer je inače nepravilan.

Vidi također:

- I.64 Njoj odgovarajuć, prozbori Dive, oblaka skupljač
- V.21 Njoj odgovori Dive što oblake skuplja i reče
- XXIV.477 Njoj k'o odgovor Dive sakupljač oblačina reče;
- XII.384 Njemu skupljač oblaka Div odgovori ovo
- XIII.139 Njemu oblaka skupljač odgovori Dive ovako
- XIII.153 Njemu oblaka skupljač Div odgovori ovo.

Može se primijetiti da su razlike male, ali ipak je neobično da se one javljaju pri ponavljanju u tako malim razmacima između stihova u posljednjem primjeru.

8.3 Sovré opet poštuje u najvećoj mjeri poredak riječi iz izvornika: samo u dva slučaja imenska sintagma ne završava stih (u još tri slučaja „Zeus“ je odvojen od svog epiteta). Uglavnom ona stoji od trohejske cezure ili bukolske dijereze, ali, kao i kod Đurića, ponekad i od sredine stiha do kraja; to se osobito dešava kad je prijevod epiteta „zбирalec oblakov“ pa s imenicom „Zeus zбирalec oblakov“ popunjava drugu polovinu stiha.

Kao prijevod najčešće nalazimo „oblakov zбирalec“: „Zeus, oblakov zбирalec“, 14 puta, „Kronion, oblakov zбирalec“, 3 puta, ili „Kronides, oblakov zбирalec“, 2 puta. Uz to postoje varijante: „Zeus . . . . oblakov zбирalec“ (3 puta), „Zeus, mogoćni oblakov zбирalec“ (1 puta), „oblakov zбирalec Kronion“ (2 puta) i „Kronides, zбирalec oblakov“ (1 puta, u prijevodu u genitivu). To čini ukupno 26 slučajeva prijevoda sa „zбирalec oblakov“ ili obrnuto. Ostaju četiri pojedinačna slučaja: „Zeus, krmар oblakov“ (1.560), „oblakov krmílar Kronion“ (22.182), „Zeus oblakov mogoćni vladalec“ (V.21) i „Zeus nabiralec meglá“ (IX.67, u prijevodu IX.68). Vidi se da Sovré ima jedan osnovni prijevod, ali se ne ustručava upotrijebiti i prilično različite druge izraze (kao osobito „nabiralec meglá“, ali i ostala tri iz posljednje skupine).

8.3.1 Pri prevođenju ponavljanih stihova-formula Sovré pokazuje istu sklonost variranju kao i Đurić, pa i još veću. U njega su jednako prevedeni samo XIII. 139 i 152, što i ne začuđuje obzirom na veliku blizinu:

Vrne v odgovor na to mu oblakov zбирalec Kroníon;

ali već XII.384 razlikuje se u sitnici, u poretku riječi u drugoj polovici stiha: „. . . Kroníon, oblakov zбирalec“. Drugdje su posvuda razlike, čas manje čas veće:

prema 1.517 S hodo nevoljo odvrne ji Zeus, oblakov zbiralec

prema 4.30 Vrne v odgovor na to ji Zeus, oblakov zbiralec;
15.220 Tu se obrne k Apolonu Zeus, oblakov zbiralec

prema 16.666 Reče le-tu Apolonu Zeus, oblakov zbiralec;
I.63 Vrne v odgovor ji Zeus in reče oblakov zbiralec,

odnosno prema V.21 Vrne v odgovor ji Zeus, oblakov mogočni vladalec,

odnosno prema

XXIV.477 Vrne takole v odgovor ji Zeus, oblakov zbiralec.

Vidi osobito

prema 7.280 Ljuba oba sta enako Kronídu, zbiralcu oblakov

10.55 Kajti obá vaju ljubi Kronides, oblakov zbiralec

s uočljivom promjenom sintakse. U 1.560 itd. ni Sovré nema ni dva jednaka prijevoda:

1.560 Vrne v odgovor ji Zeus, krmar oblakov, in reče

5.764 Vrne v odgovor na to ji Zeus, oblakov zbiralec

8.469 Nji v odgovor veli Kronides, oblakov zbiralec

14.312 Reče v odgovor na to ji Zeus, oblakov zbiralec

14.341 Vrne v odgovor ji to Kroníon, oblakov zbiralec

22.182 Nji odvrne na to oblakov krmílar Kroníon

24.64 Nji odvrnil je Zeus, mogočni zbiralec oblakov.

8.4 Od 22 slučaja upotrebe tog epiteta u *Ilijadi* Petruševski je vrlo dosljedan: 17 puta prevodi „облакоберецот“ a 5 puta „облачникот“. Obzirom na karakter makedonskog akcenatskog sustava nije neobično što stih nikad ne završava imenskom sintagmom; stvarno on njome većinom započinje.

8.4.1 Jednake stihove Petruševski uglavnom prevodi uz manje, rjeđe i veće razlike. Potpuno jednaki su tako 7.280 i 10.552. Manje su razlike između

i 1.517 тешко¹⁹ му падна, та нејзе облачникот Севс је рече

4.30 Тешко му падна, та нејзе облачникот Севс и сè врекне.

Razlika je veća u

prema 15.220 Облакоберецот Севс пак Аполона г' ословил тога

16.666 Облакоберецот Севс на Аполона тога му рекол.

I u sedam puta ponovljenom stihu 1.560 itd. ima manjih varijacija:

(3 puta) Облакоберецот Севс пак њ прозборил одговарајќи

(2 puta) Облакоберецот Севс пак је прозборил одговарајќи

14.321 Облакоберецот Севс пак је прозбори одговарајќи,

uz samo jedno znatnije mijenjanje u

5.764 Облакоберецот Севс одговорил тога и рекол.

¹⁹ Tiskarskom greškom malo slovo na početku rečenice.

9.0 *enosikhthon* (*Enosikhthon*)

Osnovno značenje: zemljotresac (Zemljotresac). Atribut uz ime Posejdona ili, kao ime, umjesto njega. U ovom potonjem slučaju trebalo bi pisati velikim slovom; obično tada ima vlastiti atribut (epitet) *kreion* ili *eurykreion*. Osim u nominativu kao epitet ne javlja se ni jednom, a kao ime jednom u dativu (III.6). I kao epitet i kao imenica uvijek stoji na kraju stiha, kao epitet iza Posejdonova imena. Kao epitet javlja se u *Ilijadi* 14 puta (jednom u stihu-formuli koja se ponavlja) a u *Odiseji* 10 puta; kao imenica javlja se u *Ilijadi* 9 puta a u *Odiseji* 7 puta; od toga u *Ilijadi* kao imenica ima spomenuti atribut (*eury*)*kreion* 6 puta, triput ne, a u *Odiseji* s atributom stoji dvaput, bez njega pet puta. Ponavlja se samo jedan stih: 7.445 = 21.287. Najprije će biti razmotreni prijevodi tog epiteta u atributnoj a zatim u supstantivnoj funkciji.

9.1.0 Maretić pri prevođenju ne pravi razlike obzirom na to radi li se o pridjevskoj ili imeničkoj upotrebi. Od 24 pridjevske upotrebe tog epiteta 20 puta prevodi „zemljotresac“, redovno uz Posejdonovo ime a ponegdje i uz dodatak „bog“: u 13.231 i 15.41 dodano je uz to „jaki“ (nijedan od ta dva dodatka ne postoji u izvorniku pa su razlozi prevodiočevi bili zacijelo metričke naravi). U ostala 4 slučaja prijevod je „zemljotres“, triput uz Posejdonovo ime (u V.339 i dodatak „bog“, a samo u VII.271 bez njega²⁰). U potonjem slučaju imamo i veliko slovo na početku pa se očito radi o supstantiviranju (zanimljivo je da se kod supstantiviranja u izvorniku u Maretićevu prijevodu veliko slovo nalazi samo dvaput). Sintagmom s tim epitetom nikada ne završava heksametar a samo u 4 slučaja imenski dio te sintagme stoji na kraju stiha, ali nikad s epitetom ispred sebe.

U M² imamo dvije promjene: ujednačavanje u 7.445 („Posidon zemljotresac“) i izbacivanje dodanog atributa „jaki“ u 13.231 („ . . . bog Posidon zemljotresac ovo“). Najzad, u 20.132 stih je izmijenjen pa je dodan „bog“ (očito iz metričkih razloga).

Ivšić je na tri mjesta uklonio nespretno „zemljotres“, ali ga je ostavio u I.74. Također je na nekim mjestima uklonjen metrički dodatak „bog“ (npr. 13.34), ali drugdje je zadržan (npr. 13.65).

9.1.1 Možda zbog udaljenosti u tekstu Maretić nejednako prevodi jedini stih koji se ponavlja a sadrži razmatrani epitet:

7.445 Med njima započne riječ Posidon zemljotres govorit

21.287 Med njima besjedu počne Posidon zemljotresac ovu.

Druga verzija izgleda boljom i možda smijemo pretpostaviti da je rezultat prevodiočeva nagomilana iskustva pri odmaklu poslu. U svakom slučaju, u M² stih 7.445 popravljen je ovako:

Med njima započne tada Posidon zemljotresac riječ,

²⁰ Isto tako „zemljotres“ nalazimo u V.164 gdje ga nema u izvorniku.

ali drugi je ostavljen nepromijenjen. Ivšić je opet mijenjao 7.445:

Zborit među njima tada Posidon zemljotresac počne.

21.287 ostavio je i on nepromijenjen.

9.1.2 Supstantivirani *Enosíkhthon* preveden je 11 puta sa „zemljotresac“, 3 puta sa „zemljotres“ a u 13.89 sa „Posídon“ (na kraju stiha!). Kad uza nj stoji atribut *eurykreíon*, taj se prevodi različito: „jaki“, „silni“, „jakostni“, u 11.750. – u M¹ to je stih 751, – „širokovladni otac zemljotresac“. U XII.107 prijevod je „bog . . . zemljotresni“. Veliko slovo ima taj poimeničeni epitet samo u 13.215 i VII.35. U M² nema promjena. Ivšić je na sva tri mjesta „zemljotres“ zamijenio sa „Zemljotresac“ (ponekad je malo početno slovo ispravio u veliko, ponekad ne). To je, istina, gdjegdje zahtijevalo prebacivanje epitetne imenice u sljedeći stih, kao u XIII.125. Zadržao je „bog . . . zemljotresni“ u XII.107, što pokazuje da ni on ne luči strogo pridjevsku od imeničke upotrebe tog epiteta. Na kraju stiha nalazimo tu sintagmu (ili njezin dio) isto tako rijetko kao i kod pridjevske funkcije epiteta.

9.2.0 U Đurića epitet je, bio on pridjev ili imenica, gotovo redovno „zemljotresac“. Samo dvaput prijevod je opisni: XI.252 „bog Posídon što potresa zemlju“, 20.13 „bog zemljom što trese“, a triput je supstantivirani epitet preveden sa „Posídon“ (13.89, 20.405 i XIII.162). Na kraju stiha sam epitet ne stoji nikad, a „Posídon“ ili atribut za *Enosíkhthon* deset puta.

9.2.1 Ponovljeni stih Đurić prevodi prilično nejednako:

7.445 Njima tada Posídon zemljotresac besedu počne,

21.287 Od njih najpre Posídon zemljotresac prozbori ovo.

9.2.2 Ni Đurić ne vrši nikakvu vidljivu distinkciju (osim ponekad velikoga početnog slova) između pridjevske i imeničke funkcije tog epiteta.

9.3.0 Ni Sovré ne vrši jasne distinkcije između *enosíkhthon* i *Enosíkhthon*. U oba slučaja osnovni je prijevod „potresnik“. Kod pridjevske funkcije tako je prevedeno 21 puta, redovno uz Posejdonovo ime (izuzetak 20.63, gdje smo zapravo pri imenskoj funkciji), ponekad uz dodatak „sloviti“, „mogočni“. Jednom je epitet preveden opisno „Poséídon, ki zemljo pretresa“ (XI.252) a dvaput nije preveden uopće: I.74 i VII.56. Redovno ta imenska sintagma završava stih i popunjava prostor od trohejske cezure do kraja. Samo pet puta epitet s imenicom stoji drugdje u stihu.

9.3.1 Stih-formulu Sovré prevodi identično na oba mjesta.

9.3.2 Kad je epitet poimeničen, Sovré prevodi uz nešto više variranja, ali u biti ne drukčije nego kod pridjevske funkcije. Veliko slovo na početku nalazimo samo u IX.525 (gdje ga ima i većina izdanja *Odiseje*), – usporedi to sa 20.63 „potresnik“. Osim toga mjesta, „potresnik“ stoji još pet puta, pri čemu je 4 puta dodano „moćni“ ili „mogoćni“ (sve u *Ilijadi*). Pet puta epitet nije preveden uopće. Triput kao prijevod dolazi ime Posejdonovo (u 20.13 u nestegnutom obliku „Poseidaon“). U 5.375 prijevod je „gospod potresni“ a u 14.150 (u dativu) „moćnemu bogu“.

9.4.0 Može se reći da je Petruševski jedini od prevodilaca koji jasno razlikuje pridjevsku od imeničke funkcije tog epiteta. Kod pridjevske uvijek uz epitet stoji ime boga (Posejdon, Posejdaon), a kod imeničke šest puta цар, jednom бог, a samo dvaput ništa. Ali u imeničkoj funkciji gotovo uvijek (izuzetak 11.750, u prijevodu 751) na početku je veliko slovo, u pridjevskoj nikad.

U pridjevskoj je funkciji *enosíkhthon* 10 puta „земјотресец(от)“ a 4 puta „земјотресниот бог“. Na kraju stiha ta sintagma stoji samo dvaput, 12 puta ne.

9.4.1 Petruševski prilično različito prevodi ponavljani stih-formulu ona oba mjesta:

7.445 Сред ними пак Посејдон земјотресецот продумал дума

21.287 Сред ниџ проговорил пак земјотресниот бог Посејдаон.

9.4.2 Kao imenica *Enosíkhthon* je šest puta „цар“, pet puta uz to Земјотресец, jednom Земјотресниот, jednom samo Земјотресец, jednom samo Земјотресецот, a jednom „бог Земјотресец“. Jednom je taj „цар Земјотресец“ još i „силни“. Pet puta sintagma završava stih, uglavnom od bukolske dijereze, jednom od trohejske cezure do konca, dok „силниот цар Земјотресец“ ispunja baš drugu polovinu stiha.

10.0 *pótnia*

Osnovno značenje: štovana, časna, uzvišena; gospođa, gospodarica. Jedan od češćih epiteta u Homerovim epovima za ženske likove. Javlja se u *Ilijadi* 43 a u *Odiseji* 19 puta. Stoji iz Heru 21 put u *Ilijadi* i jednom u *Odiseji*, uz „majku“ (u *Ilijadi* Tetida, u *Odiseji* Odisejeva majka, nimfa Neera, Eumejeva majka. Irova majka. Penelopa i druge majke) 20 puta u *Ilijadi* i 13 puta u *Odiseji*, te Kirka 4 puta u *Odiseji* a po jednom Heba, „zvjerinja gospa“ (Artemida) i nimfa Kalipsa. Osim toga, javlja se četiri puta u vokativu te po jednom u nominativu i vokativu s apokopom završnog „a“. Svi ti slučajevi nisu uzeti u razmatranje.

Uvijek stoji pred svojom imenicom i s njom zajedno čini četvrti kolon heksametra, od bukolske dijereze do kraja.

10.1 Maretić u oba izdanja redovno prevodi s „gospođa“ a to je onda zadržao i Ivšić. Iznenaduje „bjeloruka“ u 8.218 u M^1 i M^2 , za što Ivšić nalazi jedini lijek u potpunu izostavljanju epiteta u prijevodu. M^1 pet puta ne prevodi epitet, od čega 4 puta u stihu-formuli 1.551 (ali u petom slučaju gdje se ponavlja taj stih, u 20.309, nalazimo normalno „gospođa Hera“). U 22.239 *pótnia therôn* prevedeno je sa „zvjerinja gospa“, ali je ipak, opravdano, dodano i Artemidino ime. Tako je i u M^2 . Ivšić je na svih pet mjesta dodao „gospođa“ gdje je to u Maretića bilo ispušteno. Imenska sintagma završava stih 35 puta; zanimljivo da je to u Odiseji gotovo uvijek (samo 2 od 19 stihova odstupaju od toga). U Ivšića je taj broj nešto manji (31 stih). Već u M^2 bilo je takvih stihova samo 33.

10.1.1 Od ponavljanih stihova najčešći je $1.551 = 4.50 = 16.439 = 18.360 = 20.309$. M^1 4 puta prevodi

Vòlooka Hera odgovori njemu ovako

a samo u 20.309 bolje

Volooka njemu odgovori gospođa Hera.

U M^2 opet su prva četiri stiha jednaka:

Volooka tad Hera odgovori njemu ovako

(dakle uz neznatno pojačanje daktilskog ritma), a jednom, 20.309, uz izmijenjeni red riječi ovako:

Volooka tad njemu odgovori gospođa Hera.

Ivšić je izmjenama još povećao šarolikost:

(2x) Njemu volòoka Hera odgovori gospođa ovo

4.50 Tada volóoka Hera itd.

16.439 Tada volòoka Hera odgovori njemu ovako

(uklanja brojne spondeje). Stihovi 14.300, 14.329 i 19.106 potpuno su jednaki a 14.197 razlikuje se samo rodnom osobne zamjenice-direktnog objekta. Maretić triput prevodi jednako:

Hera polukavo odgovori gospođa njemu/njojzi,

ali nešto drukčije u 14.329:

Njemu polukavo odgovori gospođa Hera.

U M^2 unijete su promjene, ali ne svuda jednako:

(2x) Hera tad polukavo odgovori gospođa njemu/njojzi,

a u 19.106 ovako:

Njemu tad polukavo odgovori gospođa Hera,

što je, kao i 14.329, najbliže izvorniku. Ivšić je prijevod ujednačio pa na sva četiri mjesta imamo

Njojzi/Njemu tad polukavo odgovori gospođa Hera.

Neočekivano, stihovi XI. 180 i 215, premda veoma blizu jedan drugome, pokazuju u M¹ male razlike:

XI.180 Tako joj rečem, a meni odgovori gosoda majka,
prema

XI.215 Tako rečem i meni odgovori gospoda majka.

U M² ujednačavanja nije provedeno u potpunosti:

XI.180 Tako joj rečem, i meni odgovori gospoda majka,
dok u XI.215 izostavljeno je „joj“. Jednako tako je i u Ivšića.

10.2 I Đurić u ogromnoj većini slučajeva prevodi *potnia* sa „gospoda“. Odstupanja su u 8.198 „gospa . . . Hera“, 22.341 i 352 „dostojna (?) mati“, te odsustvo prijevoda epiteta u 4.50 i XI.546. U 21.470 imamo „Artemida, gospoda zveriju“. U Đurića epitet sa svojom imenicom gotovo redovno završava stih (od bukolske dijereze, a ako ima i epitet „kravooka“, onda od trohejske cezure do kraja stiha). To se ne dešava u samo desetak stiha.

10.2.1 Kod peterostruko ponovljenog stiha 1.551 itd., Đurić triput prevodi

Njemu odgovori na to kravooka gospoda Hera,
a dvaput drukčije:

4.50 Njemu na to kravooka Hera odgovori ovo,
16.439 Na to odgovori njemu kravooka gospoda Hera.

Gotovo jednako prevodi se stih 14.197 = 14.300 = 14.329 = 19.106:

(2x) Na to lukavo njemu odgovori gospoda Hera,
14.197 A njoj lukavo tad odgovori gospoda Hera
19.106 Na to lukavo tada odgovori gospoda Hera.

Isti je slučaj kod XI.180 i 215:

Tako joj rekoh, a meni odgovori gospoda majka,
odnosno

Tako joj rekoh, i na to odgovori gospoda majka.

Ti su stihovi ipak u neposrednoj blizini jedan drugome pa i manje razlike upadaju u oči.

10.3 Sovré uglavnom prevodi pridjevom od korijena „čast-“, i to „častita“ 25 puta, „častitljiva“ 23 puta te „častna“ 5 puta. Uz to ima osam pojedinačnih odstupanja. Jednom je to „svetla“ (1.357), jednom „žlahtna“ (6.413), jednom „božja“ (IV.513), jednom „vzvišena“ (XII.36). Neobičnije je „čarovnica močna“ u X.394 i „(mati) njegova“ (?) u XI.546. Jednom se epitet ne prevodi (VI.30) a u 21.470 Artemida je „sestra . . . gospoja zverjadi“. Sovré gotovo bezizuzeto završava imenskom sintagmom stih, samo što ponekad metrička potreba tjera ga da umetne poneku, najčešće jednosložnu riječ između epiteta i imenice.

10.3.1 Stih-formulu 1.552 itd. prevodi Sovré tripud

Njemu odvrne na to okáta častitljiva Hera,

a dvaput drukčije:

1.551 Vrne na to volooka mu Hera, boginja častita,

4.50 Vrne v odgovor na to okáta častita mu Hera.

Stihove 14.197 itd. prevodi on opet uz razlike:

14.197 Nji zvijačno odvrne boginja častitljiva Hera,

14.300 Reče zvijačno na to v odgovor častitljiva Hera,

14.329 Njemu zvijačno odvrne okáta častitljiva Hera,

19.106 Njemu zvijačno odvrne častitljiva Hera in reče.

Zbog blizine prva tri stiha razlike osobito upadaju u oči. I najzad, dva stiha iz *Odiseje* XI malo se razlikuju:

XI.180 To sem dejal. Odvrne takoj mi mati častita,

XI.215 To sem dejal. A vrne takoj mi mati častita.

10.4 Petruševski ima kao osnovni prijevod „госпофа(та)“ (33 puta). Četiri puta prevodi sa „честита(та)“, jednom (XXIV.126) sa „чесната“. Neobičnije je „мошната“ u 14.197 i „мила“ (?!) u 22.352. Dvaput epitet nije preveden (1.568 i 22.239). Artemida u 21.470 je „господарката од сверовите“. Imenska sintagma u 26 slučajeva završava stih od bukolske dijereze do konca.

10.4.1 Formulu-stih 1.551 itd. prevodi Petruševski dosta jednoliko:

(3x) Нему му одврати пак вељооката госпофа Хера,

16.439 ima „потем“ mjesto „пак“ a u 20.309 mjesto „одврати пак“ stoji „прозбори потем“.

Stih-formulu 14.197 odnosno 14.300 itd. prevodi Petruševski ovako:

14.197 Нејзе со итрина пак је одговори мошната Хера,

14.300 Нему со итрина пак му одговори госпофа Хера,

14.329 Нему со итрина пак му одвратила госпофа Хера,

19.106 Тога му одврати нему лукавата госпофа Хера.

Razlike su, s obzirom na blizinu stihova u 14. pjevanju, prilične.

11.0 *leukólenos*

Osnovno značenje: bjelорука. Jedan od karakterističnih epiteta boginje Here iako se javlja i uz druge ženske likove. Ukupno se u *Ilijadi* pojavljuje 24 puta, a u *Odiseji* 5 puta. Pri tome stoji uz Herino ime 22 puta (19 puta praćen apozicijom *theá*, božica), a dvaput je pridano Hektorovoj ženi Andromahi. U *Odiseji* *leukólenos* je tripud Nausikaja a dvaput feačka kraljica Areta. Uz Herino ime uvijek imenska sintagma (sa ili bez *theá*) završava stih, uz ostala tri lika nikada. Ako Hera nema apoziciju, onda ispunja prostor od heftemimere do konca stiha, uz apoziciju od trohejske cezure do konca.

11.1 U M^1 , M^2 i Ivšića u svim je slučajevima prijevod „bjeloru-ka“. Pritom je Hera i „boginja“ 11 puta u M^1 i M^2 a toliko puta i u Ivšića iako ne u istim stihovima. Stih završava ta sintagma u M^1 i M^2 pet puta, u Ivšića deset puta. Uz to u Maretića još pet puta sintagma je na kraju stiha, ali s umetnutom nekom riječi (sve u *Ilijadi*). Kod Ivšića takvih je stihova 6 u *Ilijadi* a jedan u *Odiseji*.

11.1.1 Ponavljaju se stihovi 1.595 = 21.434, 5.767 = 8.381 = 14.277 = 15.78. Te stihove Maretić prevodi uz razlike:

1.595 Tako joj reče te se bjeloru-ka Hera nasmije

21.434 Reče, – i njoj se tada bjeloru-ka Hera nasmije.

U M^2 umjesto „tada“ stoji „na to“. Ivšić je ovaj drugi stih ostavio kao u M^2 a prvi je promijenio ovako:

Reče i tad se nasmije bjeloru-ka boginja Hera,

što se čini najboljim od svega. U 5.767 itd. u M^1 razlike su uglavnom samo u redu riječi:

5.767 Reče i poslušaj nje-ka bjeloru-ka boginja Hera

8.381 Tako joj reče i nju bjeloru-ka poslušaj Hera

(2x) Reče i boginja nje-ka bjeloru-ka poslušaj Hera.

Tako je i u M^2 i u Ivšića.

11.2 Đurić prevodi također posvuda „beloru-ka“ osim što u 6.377 o Andromahi se kaže „belolakta“. U njega 11 puta imenska sintagma završava stih, sve u *Ilijadi*; u *Odiseji* samo Areta dolazi na konac, ali epitet nije neposredno pred njom.²¹

11.2.1 Prvi od dva stiha-formule preveden je u Đurića različito na oba mjesta gdje se javlja:

1.595 Reče i osmehnu se beloru-ka boginja Hera,

prema

21.343 Reče, i njoj se na to beloru-ka Hera nasmeje.

Pri stihu 5.767 itd, tri puta je prijevod isti (uz razliku u ličnoj zamjenici):

Reče i poslušaj nju/nje-ka beloru-ka boginja Hera,

a jednom nešto drukčiji:

5.767 Tako reče, i nje-ka beloru-ka poslušaj Hera.

11.3 Sovré također redovno prevodi „beloru-ka“. Samo u 6.377 Hektorova je žena „Andromaha z belimi lakti“. Hera je 15 puta uz to „boginja“, a Areta je „gospa“ odnosno „kraljica“. U 1.595 stoji

²¹ Stih 21.377 čini se da je nepravilan jer treća stopa ima četiri sloga ako se ne čita: „A kad boginja za sve to . . .“, što je teško prihvatljivo. „Ljuba“ za „žena, supru-ga“ u 21.512 uzeto je, naravno, iz leksika naše usmene epike, ali kako je to samo jedan od malog broja sličnih stilskih postupaka, možda djeluje rogobatno.

samo „beloroka boginja“ bez Herina imena. Kao obično u Sovréa, imenska sintagma stoji na kraju stiha (25 puta), ali često s umetnutom riječi, obično jednosložnom, ali i višesložnom.

11.3.1 Stihove-formule Sovré prevodi prilično nejednako. Npr.

1.595 To je dejal. Zvedri se obraz beloroki boginji,
nasprama

21.434 Reče, nasmehne vedro beloroka boginja se Hera.

U skupini stihova-formula 5.767 itd. ima i sličnih i nesličnih prijevoda:

5.767 Reče. Poslušá takoj beloruka boginja ga Hera

8.381 Reče. Poslušá voljné beloroka boginja je Hera

14.277 Reče. Poslušá voljné beloroka boginja ga Hera

15.78 Toliko Zeus. Poslušá zvestó beloroka ga Hera.

Predikati su uvijek isti, subjekatska sintagma također. Razlike su u adverbima i u redu riječi.

11.4 Petruševski posvuda prevodi epitet se „белолакта“. Jedi-na neobičnost je u tome što je u 1.55 „богињата белолакта“ a onda posvuda obrnuto, „белолакта богиња“. Ta je sintagma 15 puta na koncu stiha.

11.4.1 Stihove 1.595 i 21.434 Petruševski, unatoč veliku razmaku u tekstu, prevodi jednako osim nužne promjene zbog gramatičkog roda objekta:

Вака њ/је рекол/рекла, а Хера белолакта с'осмевка мила/мило.

Stih 5.767 itd. prevodi se triput jednako:

Вака је рече, та почу белолакта богиња Хера,

a samo jednom. u 14.277, drugačije:

Вака је рекол, а Хера, белолакта богиња, почу.

Ali tu su također razlike male.

12.0 *glaukôpis*

Osnovno značenje: sjajnook, svjetlook (sovook?). Kao *leukólenos* za Heru, ovo je osnovni epitet za božicu Atenu, jedno od najaktivnijih božanstava u radnji epova, napose *Odiseje*. Stoji samo uz nju. Osim u nominativu (28 puta u *Ilijadi*, 50 puta u *Odiseji*), dolazi i u svim ostalim padežima, a osim kao pridjev Atenin, dvaput u *Ilijadi*, jednom u *Odiseji* dolazi i u funkciji imenice pa ga treba pisati velikim početnim slovom. Kosi padeži i imenička upotreba ovdje nisu uzeti u obzir zbog razlike u broju i kvantiteti slogova kao i mjesta u stihu (kod *Glaukôpis*). Inače uvijek s imenom Atene završava stih, i to od cezure heftemimere do kraja. Ako uz to sintagma ima i apoziciju *theá* (kao i kod Here), što se događa u *Ilijadi* 19 a u *Odiseji* 31 puta, onda popunjava stih od trohejske cezure do kraja.

12.1 Maretićev prijevod je „sjajnoka“ i upotrijebio ga je u 22 stiha *Ilijade* i svih 50 *Odiseje*. Upotrijebio ga je i tamo gdje bi prikladnije bilo prirodno „sjanđoka“ (III.218, VI.47, XV.9). Jednom stoji „sjajnoka“ bez imena: VI.47. Od preostalih 6 mjesta u *Ilijadi* triput stoji „sjanđoka“, dvaput epitet nije preveden (7.43 i 10.482, gdje umjesto toga imamo „Palada Atena“) a jednom je opisni „Atena očiju sjajnih“ (20.69). Ovo potonje je ujedno i jedno od jedina tri mjesta gdje sintagma epiteta i imenice završava stih (ostala su dva 2.446 i 5.29, ali ti se u oba slučaja epitet naglašava „sjajnođka“). Inače su imenica i epitet razdvojeni ili ne završavaju stih. Atena je uz to i 30 puta „boginja“ ili „božica“, ali se raspored tih apozicija baš ne podudara s izvornikom, što je, naravno, metrički uvjetovano: prevodilac stavlja apoziciju kad mu treba da popuni stiha, izostavlja je kad za nju nema mjesta.

U M² uglavnom su uklonjeni neki arhaizmi kao „umah“ (mjesto toga „odmah“, npr. 5.719, 7.43 i 17.567). „jurve“ (7.17 Kada li sjajnooka Atena opazi jurve, u M² Boginja sjajnooka Atena kad opazi veće). Nespretni sklop 22.445–446 . . . da sjajnoka njega Atena / Od kupka vrlo daleko Ahileja savlada rukom, sada je preveden elegantnije: Svlada njega Atena od kupelji vrlo daleko. Umjesto „božica“ (I.44, 80 i 314) sada je posvuda Atena „boginja“. Ima i sitnijih promjena, npr. „dođe“ mjesto „stupi“ u 22.214, „izrekavši“ mjesto „dorekavši“ u I.319 i VI.41, „navratila“ umjesto „navrnula“ u V.427, umjesto „vrgnu“ u XVIII.158. u M 159, itd., ali je to van predmeta ove radnje (osim ukoliko se ne odnosi na ponavljane stihove). Ivšić je na brojnim mjestima zamijenio „sjajnoka“ prirodnijim „sjajnooka“ (34 puta), ali to se iz metričkih razloga nije dalo svugdje provesti. Ostale „bizarnosti“ (*Palada Atena* u 10.482, *Atena očiju sjajnih* u 20.69, *sjajnoka /bez Atena/* u VI.47) nije uklonio. U njega je Atena nešto rjeđe i boginja: ukupno 29 puta. Zanimljivo je da kod njega nema niti jednog stiha koji bi završavao imenskom sintagmom: i one malobrojne u Maretića on je izmijenio. Ali, naravno, ima takvih u kojima je dio sintagme na kraju, odvojen od ostatka.

12.1.1 Ima prilično mnogo ponavljanih stihova u kojima se javlja naš epitet, napose u *Odiseji*, što je i prirodno. U *Ilijadi* takva su dva stiha. Prvi je 1.206 koji se javlja još 4 puta. Maretić ga u oba izdanja prevodi jednako osim što ličnu zamjenicu prilagođuje rodu:

Sjajnoka boginja njemu/njoj Atena prihvati riječ.

Ali Ivšić je tu uveo priličnu šarolikost:

(2x) Besjedu njemu/njozi Atena sjajnooka boginja reče,

1.206 Njegovu riječ Atena sjajnooka prihvati veleć,

22.177 Na to mu reče Atena, sjajnooka boginja, ovo,

22.238 Prihvati riječ Atena, sjajnooka boginja, veleć.

Neobične su razlike između dvaju bliskih stihova u 22. pjevanju. Nije tako dosljedan bio Maretić kod stiha 2.166 = 5.719 = 7.43:

- 2.166 Tako joj reče i nju Atena sjajnoka čuvši,
 5.719 Reče i sjajnoka nju Atena poslušaj umah,
 7.43 Reče, – i boginja njega Atena poslušaj umah.

Arhaično „umah“ bilo je u M² uklonjeno. U 5.719 zamijenjeno je s „odmah“, ali u 7.43 promjene su bile nešto veće:

Reče, – i boginja tada Atena poslušaj njega.

Ivšić je u 2.166 unio „sjajnooka“, ali inače nije mijenjao ništa. U *Odiseji* ponavljanih stihova ima 9, neki češći, neki rjeđi. Idemo redom. I.44 javlja se još pet puta u istom obliku. U M¹ tripud je prijevod ovakav:

Sjajnoka božica njemu Atena odvrati ovo,

u XIII.329 i 392 ovako:

Sjajnoka na to njemu Atena odgovori ovo,

a u XIII.420. neočekivano zbog blizine. ovako:

Sjajnoka na to Atena ovako odgovori njemu.

U M² je u prva tri slučaja (sve u *Odiseji I*) „boginja“ mjesto „božica“ i „odgovori“ umjesto „odvrati“. Drugih promjena nema. Jednako tako i u Ivšića. Stih I.178 ponavlja se još 8 puta. Maretić ima neke varijacije:

- (4x) Sjajnoka na to Atena ovako prihvati riječ,
 (3x) Sjajnoka boginja na to Atena prihvati riječ,
 XIII.236 Sjajnoka na to ovako Atena prihvati riječ,
 XX.44 Sjajnoka boginja njemu Atena prihvati riječ.

Tako je i u M². U Ivšića prvi dio stiha nije nigdje mijenjan, drugi posvuda. U sedam slučajeva „prihvati riječ“ zamijenjeno je sa „odgovori njemu“, u XIII.361 sa „odgovori ovo“ a u XX.44 sa „odgovori na to“. I.319 i VI.41 M¹ prevodi jednako:

Tako dorekavši riječ Atena sjajnoka ode.

U M² umjesto „dorekavši“ stoji „izrekavši“ a ostalo je jednako. Ivšić samo „sjajnoka“ zamjenjuje boljim „sjajnooka“. I.364 ponavlja se još tri puta. M¹ ima na sva četiri mjesta ovako:

Dok joj sjajnoka sankom Atena ne dirne oči,

što je u M² popravio efektnijim završetkom:

Dok joj sjajnoka sankom Atena ne ospe kanje,

kako ima i Ivšić uz popravak „sjajnoke“ u „sjajnooku“. Četiri puta javlja se i stih-formula II.382. On je u sva četiri slučaja preveden posve jednako:

Sjajnoka boginja tad se Atena domisli drugom.

Zanimljivo je da Maretić baš tako prevodi još dva stiha iz 23. pjevanja *Odiseje*, koji su međutim u izvorniku različiti, naime XXIII.242 i XXIII.344. Isto tako je niže razmatrani stih III.371 preveden jednako kao I.319 = VI.41, koji se također u izvorniku razlikuju, ali ne i njegov blizanac VII.78. U M² jedino je u VI.112 na kraju umjesto „drugom“ „ovom“, ostalo je isto pa je tako i u Ivšića. II.420 ima gotovo jednak prijevod i u XV.292 samo što umjesto „pusti“ ima „dade“:

Sjajnoka boginja pusti Atena zgodan im vjetar.

M² ne mijenja, ali Ivšić na oba mjesta:

II.420 Vjetar im zgodan Atena sjajnooka boginja pusti,

odnosno

XV.292 Sjajnoka boginja zgodan Atena dade im vjetar,

gdje se baš ne može reći da je red riječi prirodan. Stih III.371 posve je različit u M¹ od VII.78:

III.371 Tako dorekavši riječ Atena sjajnoka ode,

prema

VII.78 Kada sjajnoka to Atena izgovori, ode.

I u M² je isto osim „izrekavši“ mjesto „dorekavši“ u prvom slučaju. Ni Ivšić nije ujednačio prijevode osim što je i ovdje Atena „sjajnooka“ u III.371. Slijedeći stih-formula je

VII.47 Sjajnoka boginja onda Atena započne riječ,

ponovljen kao XIII.374. U M¹ samo stoji „tada“ mjesto „onda“. Ivšić je promijenio konac i ujednačio prijevod pa imamo na oba mjesta

Sjajnoka boginja onda Atena besjedu počne.

Zadnji par su XVIII.158 (u Maretića uvijek 159) i XXI.1 (u Maretića uvijek 2), prevedeni jednako:

Sjajnoka boginja vrgnu Atena u srce onu

(naime „mis'o“ iz prethodnog stiha). Sve je isto u M² (i numeracija stihova!) osim što umjesto „vrgnu“ imamo „vrgla“. Tako je i u Ivšića.

12.2 Đurić ima tri prijevoda koji su numerički ravnopravni. Samo u *Ilijadi* Atena je „sovooka“ i to 20 puta, samo u *Odiseji* ona je „svetlooka“ i to u oba epa. Uz to 5 puta je „sjajnooka“, u 1.206 „plavoka“, u V.437 „jasnooka“ a u 2.279 i III.13 ona je „boginja Atena“ (bez epiteta) odnosno „Divova ćerka Atena“ (opet bez epiteta). U VII.78 i XX.44 ona je „svetlooka Divova ćerka“ a u III.25 „sjajnooka Divova ćerka“. „Boginja“ je uz to u *Ilijadi* 8 puta a u *Odiseji* 10 puta. Bez umetanja drugih riječi između epiteta i imenica imenska sintagma završava stih samo 4 puta, tj. onda kad se Atena opisuje kao „Divova ćerka“ (III.13 i 25, VII.78 i XX.44). Treba još dodati da distribucija prijevoda epiteta pokazuje određenu evoluciju kod prevodioca: od „sovooke“ prešao je na „svetlooku“ Atenu.

12.2.1 Stih-formulu 1.206 itd. (ukupno 5 puta) Đurić prevodi na 4 načina. Jednaka su samo dva stiha iz 22. pjevanja *Ilijade*:

Njemu boginja na to sovdoka reče Atena,

ostali ne:

1.206 Plavoka boginja njemu Atena odgovori na to,

7.33 Njemu sovooka na to Atena boginja rekne,

8.357 Njojzi na to Atena sovdoka boginja reče.

Kod 2.166 itd. (ukupno 3 puta) također je svaki stih preveden drukčije:

2.166 Tako joj reče, i nju sovdoka čuje Atena,

5.719 Reče, i Atena sovooka poslušā odmah,

7.43 Reče, i sjajnoka njega Atena poslušā tada.

Stih-formulu I.44 itd. (ukupno 6 puta) Đurić prevodi na dva načina. Tri stiha iz *Odiseje* I ovako:

Sjajnoka boginja njemu Atena odgovori ovo,

a ostala tri iz *Odiseje* XIII ovako:

Njemu svetlooka na to Atena odgovori ovo.

Ali zato stih I.178 itd. (ukupno 9 puta) prevodi na 7 načina:

(2 puta) Sjajnoka boginja njemu Atena odgovori ovo,

(2 puta) Sjajnoka njemu Atena ovako odgovori na to,

III.25 Njemu odgovori opet sjajndoka Divova ćerka,

VII.27 Svetldoka boginja njemu Atena odgovori ovo (?),

XIII.236 Na to sjajnoka njemu Atena odgovori ovo,

XIII.361 Njemu svetlooka na to Atena odgovori ovo,

XX.44 Njemu odgovori na to svetldoka Divova ćerka.

Razlikuju se i stihovi I.319 i VI.41:

I.319 Tako izreče reč i Atena svetlooka potom,

prema

VI.41 Kada izreče tako, sjajndoka ode Atena.

Isto tako stih-formula I.364 itd. (ukupno 4 puta) preveden je svaki put drukčije:

I.364 dok joj Atena sjajnoka na oči ne razli sanak,

(dok joj /)

XVI.451 slatkim snom Atena svetldoka ne obli oči,

XIX.604 dok joj Atena svetldoka na oči ne razli sanak,

XXI.358 dok joj snom Atena svetlooka ne obli oči.

Doduše, razlike nisu prevelike. Stih-formulu II.382 itd. (ukupno 4 puta) prevodi Đurić na oba mjesta u *Odiseji* II jednako, ali na ostala dva različito:

(2 puta) Sjajnoka boginja tada Atena zasnova drugo,

VI.112 Svetldoka boginja tada Atena dovi se drugom

(gore VII.27 i ovaj stih se moraju čitati s anakruzom ili uzmahom jer je nepravilan),

XVIII.187 Sajnoka boginja tada Atena zasnova drugo.

Od preostala četiri para ponavljanih stihova negdje je prijevod jednak, negdje su razlike manje a negdje veće:

II.420 Tad im Atena sjajnoka vetar povoljan posla,

prema

XV.292 Tad im svetlooka posla Atena povoljan vetar;

III.371 Tako besedu svrši i sjajnoka ode Atena,

prema

VII.78 Tako reče i ode svetlooka Divova ćerka;

VII.47 boginja

tada Atena svetlooka zboriti počne;

XIII.374 Boginja

XVIII.158 (u Đurića 159) mis'o u srce sjajnoka boginja metnu Atena,

prema

XXI.1 Sajnoka boginja potom Atena ovu je mis'o (itd.).

12.3 Sovréov je osnovni prijevod „svetlooka“ koji dolazi u *Ilijadi* 22 puta a u *Odiseji* 42 puta. U *Ilijadi* uz to upotrijebljen je prijevod „sovooka“ 5 puta a jednom stoji samo „Palas Atena“ (4.439). U *Odiseji* Atena nije nikada „sovooka“ nego je 4 puta „jasnooka“, jednom (V.427) ona je „svetla“, jednom (XIII.287) „Palas Atena“ a dvaput (I.319 i III.13) epitet nije preveden. Uz to je „boginja“ 18 puta u *Ilijadi* a 30 puta u *Odiseji*. Jednom (VI.47) dolazi sam epitet „svetlooka“ bez imena. Zanimljivo je da slučajevi kad epitet nije preveden, imenska sintagma ne završava heksametar samo jednom u *Ilijadi* (4.439, Palas Atena!) i dvaput u *Odiseji* (V.437 i VI.47).

12.3.1 Sovré nije tako konzistentan u prevođenju jednakih stihova. Tako stih-formulu 1.206 itd. (ukupno 5 puta) prevodi

(2 puta) Njemu/Nji odvrne na to svetlooka boginja Atena,

7.33 Vrne v odgovor mu to svetlooka boginja Atena,

(2 puta) Njemu odvrne na to sovooka boginja Atena.

Ponavljani stih 2.166 itd. (ukupno 3 puta) prevodi se opet uz manje i veće razlike ovako:

2.166 To je dejala. Poslušaj ko sovooka Atena,

5.719 Reče, poslušaj voljno svetlooka boginja Atena,

7.43 Reče, pritrđi voljno svetlooka boginja Atena.

Nešto je dosljedniji kod stiha I.44 itd. (ukupno 6 puta):

(3 puta) Vrne v odgovor mu to svetlooka boginja Atena,

(2 puta) Njemu odvrne na to svetlooka boginja Atena,

I.314 Reče v odgovor mu to svetlooka boginja Atena.

Ali stih-formulu I.178 itd. (ukupno 9 puta) prevodi on na 6 načina:

- (4 puta) Vrne v odgovor mu to svetlooka boginja Atena,
 III.25 Njemu odvrne na to svetlooka boginja Atena,
 III.229 Zdaj ga zavrne boginja in dé jasnooka Atena,
 III.356 Njemu odvrne na to jasnooka boginja Atena,
 VII.27 Reče v odgovor mu to svetlooka boginja Atena.
 XIII.361 Reče mu zopet na to svetlooka boginja Atena.

Različito su prevedeni i stihovi

I.319 Rekši se dvigne Atena pod strop in zleti skozi lino,
 nasuprot

VI.41 Rekši besede le-té je odšla svetlooka Atena;

zatim stih I.364 itd. (4 puta):

(doklér ji ne kane /)

(3 puta) spanje sladkó na oči, iz rok svetlooka Atene

(ulije /)

XIX.604 sen krepično sladák svetlooka boginja Atena;

ali vrlo dosljedno stihove II.382 itd. (4 puta):

Drugo umisli si spet (VI.112: tu) svetlooka boginja Atena.

Od preostala četiri para blizanaca među prva tri ima jednakih,
 ali i različitih prijevoda:

II.420 = XV.292 Veter ugoden jim pošlje na pot svetlooka Atena;

III.371 Reče tako in odide (v Olimp) svetlooka Atena,

nasuprot

VII.78 Rekši le-tó je odšla svetlooka boginja Atena;

VII.47 prva besedo začne svetlooka boginja Atena,

nasuprot

XIII.374 Prva z besedo prične svetlooka boginja Atena.

Za posljednji par blizanaca potrebno je navesti i stih koji slijedi:

XVIII.158-159 Nji pa, Ikaria hčeri, Penelopi, ženi razumni,

misel v srcu zbudi svetlooka boginja Atena,

prema

XXI.1-2 Nji pa misel navdá svetlooka boginja Atena

kneza Ikaria hčeri, Penelopi, ženi razumni.

12.4 Osnovni prijevod tog epiteta u Petruševskoga je „сјајноо-ка(та)“ (25 puta). Uz to dvaput (22.177 i 214) Atena je „син-ока(та)“, u 5.29 „сјајна“, a u 4.439 samo „Атѐна Палáда“. Pored toga ona je „богиња“ u 14 stihova a umjesto toga „дивна“ u 7.33. Imenska sintagma završava čak 21 stih (dvaput uz umetanje riječi između epiteta i imena), ako ima uz epitet i apoziciju, onda od pente-mimere do konca, inače od troheja u 4. stopi. Kad stih završava sa „богиња Атѐна“, treba završno i početno „а“ epiteta odnosno ime-na čitati sa sinicezom, kao jedan slog.

12.4.1 U *Ilijadi* samo su dva stiha-formule. Petruševski voli manje varijacije osnovnog prijevoda. Tako 1.206 itd. (5 puta) prevodi ovako:

- 1.206 Нему му одврати пак сјајнооката богиња Атена,
 7.33 Нему му одврати пак сјајнооката дивна Атена,
 8.357 Нејзе њ одврати пак сјајнооката богиња Атена,
 22.177 Нему му прозбори пак синооката богиња Атена,
 22.238 Нему му прозбори пак сјајнооката богиња Атена.

Код стиха 2.166 итд. (3 пута) варијације су углавном на почетку стиха:

- 2.166 Така је рекла, а таја сјајноока Атена ја почу,
 5.719 Вака њ рече, а таја сјајноока Атена ја почу,
 7.43 Така њ рекол, а таја сјаноока Атена го почу.

13.0 Time smo završili sa šest epiteta bogova, po dva Zeusa i Here a po jedan Posejdona i Atene. Slijedi šest epiteta smrtnih učesnika radnje epova. Prvi je od njih *ánax andrôn*.

Osnovno značenje: vladalac, knez, vojvoda, četovođa, upravljač (ljudi). Epitet karakterizira Agamemnona, vrhovnog zapovjednika grčke vojske pod Trojom. Prirodno je stoga da se javlja u *Ilijadi* 41 puta a u *Odiseji* samo jedamput. Od ta 42 slučaja 37 se odnose na Agamemnona a po jednom (u *Ilijadi*) na Anhisu, Eneju, Augiju, Eufetu i Eimela.²² Zanimljivo je da uvijek završava heksametar osim u 1.7 (od trohejske cezure do konca stiha). Zanimljivo je zato što su mnogi autori utvrdili da proemij *Ilijade* i inače odstupa od pravila lokalizacije riječi: one ne stoje u onim položajima u stihu u kojima su najčešće u korpusu oba epa. Taj se epitet javlja i u drugim padežima. Ovdje će izuzetno biti uzet u obzir vokativ i to zato što se ne razlikuje faktički od nominativa ni kvantitetom (zadnji slog može biti bilo dug kao u nom., bilo kratak kao u vok.) ni lokalizacijom, a sintaktička funkcija ovdje nije toliko bitna. U vokativu, dakle, dolazi taj epitet 11 puta s Agamemnonovim imenom. Od toga je 10 puta u formuli-stihu 2.434 itd. a jedanaesti put u 23.39. Uvijek završava stih. Još se može primijetiti da je jedino mjesto baš ono u *Odiseji* gdje epitet u nominativnoj funkciji ne stoji kompaktan na kraju stiha nego s umetnutom adverbzivnom česticom „d“. Zbog elizije vokala to ništa ne mijenja u broju slogova, ali ipak u tome to mjesto odudara od ostalih pa to vrijedi spomenuti.

²² To je metrički uvjetovan oblik imena junaka Eumela.

13.1 U M¹ osnovni je prijevod „junacima kralj“ i javlja se 26 puta. Obrnuti redosljed, „kralj junacima“, nalazimo 3 puta. Samo „kralj“ stoji 7 puta i još 10 puta u stihu-formuli u kojem je Agamemnon u vokativu 2.434 itd. Dvapat je Agamemnon „junački kralj“ (3.267 i VIII.77). Obrnuti redosljed, „kralj junački“, javlja se jednom, u 14.134. Dvapat je prijevod „kralj junaka“ (u nominativu u 23.288, u vokativu u 23.49). Jednom je junak Eufet „gospodar junaka“ (15.532) a Agamemnon „silni . . . kralj“ (10.64). Imenska sintagma zaključuje stih 18 puta.

U M² povećan je broj mjesta gdje je prijevod „kralj junaka“: 2.402, 10.82, 10.119 te VIII.77, a „junaka kralj“ u 10.119. U 2.612 umjesto „Agamemnon kralj junacima“ sad je prirodnije „junacima kralj Agamemnon“. Ima i manjih promjena (npr. u 15.532 sad je „gospodar junaka“ Eufet a ne Eufetes, i sl.).

Ivšić je – s pravom – skloniji prijevodu „junacima kralj“ pa ga uvodi u 14.134, a uklanja „junački kralj“ u 3.267 („junacima kralj“) i VIII.77 („kralj . . . junaka“). Eufet je „junacima vladalac“.²³

13.1.1 Četiri stiha ponavljaju se s epitetom u nominativu a u vokativu zaziv Agamemnona koji nalazimo 8 puta u *Ilijadi* i dvapat u *Odiseji*. Prvi je 1.172 itd. (3 puta). Subjekatsku sintagmu i predikat M¹ prevodi jednako a razlike su samo u početnoj i zaključnoj riječi stiha (objekt. adverbijalna oznaka):

1.172 Na to		njemu
10.86 Njemu	junacima kralj Agamemnon odgovori	ovo
14.103 Na to		njemu

U M² samo umjesto „junacima kralj“ u 10.86 imamo „junaka kralj“, ali u ostala dva slučaja nema promjene. Kod 2.411 = 23.895 razlike su u M¹ pretežno u redu riječi:

2.441 Tako im reče,	kralj Agamemnon posluša njega
23.895 Reče,	– te posluša njega junacima kralj Agamemnon.

Ovaj potonji prijevod je nesumnjivo bolji. Prvi je stih u M² izmijenjen ovako:

Reče, i Nestora kralj Agamemnon posluša tada.

U tom obliku preuzeo je 2.441 Ivšić dok je 23.895 ostavio kao u M¹ i M².

3.445 itd. (3 puta) prevodi Maretić ovako u oba izdanja:

3.445 Onda junacima kralj Agamemnon prozbori njima
10.233 Med njima besjedu počne junacima kralj Agamemnon
19.76 Med njima besjedu rekne junacima kralj Agamemnon

²³ U mome izdanju pogrešno je otiskano „Eufert“.

Ivšić nije unosio promjene. Stih-formulu 9.114 itd. (5 puta) međutim Maretić prevodi na 4 načina, što je kod njega rijetkost:

- (2 put) Kralj Agamemnon njemu ovako prihvati riječ
- 10.64 Silni odgovori kralj Agamemnon njemu ovako
- 10.119 Njemu junacima kralj Agamemnon prihvati riječ
- 19.184 Njemu prihvati riječ junacima kralj Agamemnon

I ovdje je, reklo bi se, zadnji prijevod najbolji. Ali u M² ipak ostaje sve isto samo je umjesto „junacima kralj“ u 10.119 i ovdje (ali samo u tom stihu) „junaka kralj“. Ivšić je mijenjao red riječi u 9.114:

Kralj Agamemnon riječ ovako prihvati njemu,
poboljšao je 14.64:

Prozbori njemu ovako junacima kralj Agamemnon,

a ostale stihove nije dirao.

Stih-formula 2.434 itd. (ukupno 8 puta u *Ilijadi*, dvaput u *Odisseji*) preveo je Maretić, uz jednu malu iznimku, svuda jednako:

Oj Agamemnone kralju, oj Atrejev preslavni sine.

U 9.96 i 9.163 mjesto „preslavni“ imamo „predični“. U M² uveo je umjesto „Oj!“ „O!“ u oba stiha iz *Odisseje* i na 4 mjesta u *Ilijadi*. Tako i kod Ivšića imamo „Oj!“ u 9.96! 9.677, 9.698 (odnosno 697) i 10.103, a inače je „O!“.

13.2 Karakteristično je za Đurićev prijevod da titulu „kralj junaka, junacima“ čuva za Agamemnona a za ostalu petoricu koji se u Homera također časte titulom *ánax andrôn* uzima druge nazive; tako su Anhis, Eneja i Augija „vladari junacima (Augija: junaka)“, Eufet „junacima vojvoda“ a Eumel „junaka starešina“. Agamemnon je 26 puta „junacima kralj“, jednomn „kralj junacima“ (3.81). U stihu 1.7 on je „junacima vođa“ (zanimljivo stilističko obilježavanje proemija, označeno u izvorniku odstupanjem od uobičajenog mjesta u stihu), dvaput je „borcima kralj“ (18.111 i 23.895) te jednom „kralj junaka“ (2.402). Šest je puta Agamemnon samo „kralj“ (u jedinom stihu s tim epitetom u *Odisseji*, VIII.77, dok se od 5 takvih mjesta u *Ilijadi* 4 puta distribucija podudara s Maretić-Ivšićevom a samo jednom, u 11.99, gdje oni imaju opet „kralj“. Đurić prevodi s „junacima kralj“). Sintagma od epiteta i imenice (imena) završava heksametar 25 puta pa je u tome Đurić dosljedniji i bliži izvorniku od Maretića.

Od stihova s vokativom 9 puta Agamemnon je samo „kralj“ a „kralj junaka“ u 9.163 kao i u jedinom stihu s tim epitetom u vokativu u *Ilijadi*, koji nije formula, u 23.49.

13.2.1 Kod ponavljanih stihova 1.172 itd. (3 puta) Đurić varira skoro samo red riječi:

- 1.172 Njemu junacima kralj Agamemnon odgovori na to
- 10.86 Njemu junaka kralj Agamemnon odgovori ovo
- 14.103 Na to junacima kralj Agamemnon odgovori njemu

Kod 3.455 itd. (3 puta) svaki je stih preveden drukčije:

- 3.455 Tad Agamemnon junacima kralj progovori njima
- 10.233 Njima zboriti počne junacima kralj Agamemnon
- 19.76 Tad i junacima kralj Agamemnon počne da zbori.

Najboljim se čini srednji stih. Kod 9.114 itd. (5 puta) nešto odstupa od općeg obrasca samo 14.64:

- (3 puta) Njemu progovori na to junacima kralj Agamemnon
- 14.64 Njemu na to kralj Agamemnon odgovori ovo
- 19.184 Njemu odgovori na to junacima kralj Agamemnon.

Ali 14.64 je bez sumnje najslabiji prijevod od svijui. Preostaje još 10 puta ponovljeni stih obraćanja (svečanog!) Agamemnonu. Tu ima dosta šarenila. U *Odiseji* na oba mjesta i u *Ilijadi* u 2.234 prevodi se ovako:

Atrejev preslavni sine, o Agamemnone kralju,
a tri puta u *Ilijadi* samo s drugim epitetom:

Atrejev predični sine, o Agamemnone kralju.

Uz to imamo još

- 9.96 Agamemnone kralju, o Atrejev preslavni sine,
- 9.163 O Agamemnone, Atrejev sine, kralju junaka,
- 19.146 O Agamemnone kralju, o slavni Atrejev sine,
- 19.199 Slavni Atrejev sine, o Agamemnone kralju.

Neobične su prilične razlike između 19.146 i 199 obzirom na blizinu oba stiha.

13.3 S jedne strane Sovré je opet najkonzekventniji u smještavanju epiteta i imenice na kraj stiha pa je jedini izuzetak 1.7 (opet taj proemij!) a dvaput (kod Anhisa i Augije) umetnuta je jednosložna riječ ispred imena. S druge strane, obilje prijevoda epiteta upravo začuđuje: ima ih 11 u nominativu i 3 u vokativu! Istina, većina ih se javlja samo jednom ili dvaput (njih 7) a „junakov vladar“ brojčano ima znatnu prevagu, ali toliko obilje ipak iznenađuje. Glavni je prijevod, dakle, „junakov vladar“ koji se javlja 22 puta u nominativu i 8 puta u vokativu, u već spominjanom 10 puta ponavljanim stihu-formuli. Drugi po čestoti je „mogočni vladar“, 7 puta u nominativu, 1 u vokativu. Zatim po tri puta „vladar“ (8.278, ovdje 279, 18.111 i 23.895) i „vojvoda mož“ (u nominativu samo u proemiju (1.7) te dvaput u spominjanom stihu-formuli u 19. pjevanju *Ilijade*. Po dvaput upotrijebljeni su „gospod in vladar“ (1.172 i 3.81) i „vojvoda ljudstev“ (4.148 i VIII.77) a po jednom „gospod“ (5.38), „vojská poglavar“ (6.33), „kralj“ (14.134), „vladalec junakov“ (15.532) i „gospod in vladalec“ (23.288).

13.3.1 Stih-formulu 1.172 = 10.86 prevodi Sovré gotovo jednako:

Njemu odvrne na to $\left(\begin{array}{c} \text{godpod in} \\ \text{junakov} \end{array} \right)$ vladar Agamemnon,

ali na trećem mjestu prilično različito:

14.103 Vrne v odgovor mu to junakov vladar Agamemnon

Još su veće razlike kod blizanaca

2.441 Reče; poslušaj voljnó junakov vladar Agamemnon

odnosno

23.895 To je dejal. Pritegne mu rad vladar Agamemnon

Kao u prvom primjeru, dva su mjesta veoma slična a treće prilično različito kod stihova

3.455 Tu se oglasi med njima junakov vladar Agamemnon

10.233	Zdaj pozame besedo	junakov	vladar Agamemnon
19.76		mogočni	

Razlika ima podosta i kod stiha 9.114 itd. (5 puta):

(2 put) Njemu odvrne na to junakov vladar Agamemnon

10.119 Vrne v odgovor na to mu junakov vladar Agamemnon

14.64 Vrne v odgovor mu to junakov vladar Agamemnon

19.184 Vrne v odgovor na to mogočni vladar Agamemnon

10 puta ponovljeni stih obraćanja Agamemnonu 9.96 itd. prevodi Sovré 5 puta ovako:

Slavni preslavni Atrid, junakov vladar Agamemnon,

dvaput ovako:

Slavni Atrid moj, vojvoda mož, vladar Agamemnon,

a ostalo po jednom:

2.434 Čuj, preslavni Atrid, junakov vladar Agamemnon

XI.397 O preslavni Atrid, junakov vladar Agamemnon

XXIV.121 Sine preslavni Atréov, junakov vladar Agamemnon

13.4 Petruševski, slično kao Sovré, uz jedan pretežući prijevod („jуначкиот цар“ 33 puta!) ima nekoliko drugih koji se javljaju jedanput ili dvaput a neki od njih, kao u Đurića, stoje uz druge junake osim Agamemnona. Dakle, „jуначкиот цар“ stoji 33 puta u nominativu i jedanput u vokativu (23.49). Srodni su mu „jуначкиот водач“ za Eneju u 5.311, „jуначкиот краљ“ u 11.700 (ovdje 701) i „jуначкиот господар“ za Eumela u 23.288, te samo „jуначкиот“ u 5.269 i 6.33. Uz to još imamo „пресилниот цар“ u 1.506, „силниот цар“ u 8.278, a u vokativu 5 puta „jуначки цар“ i 3 puta (2.434 i 19.146 i 199) „смел . . . цар“ u stihu-formuli koji se ponavlja 10 puta. Samo 5 puta (od ukupno 50 u *Ilijadi*) imenska sintagma ne završava stih.

14.0 *boèn agathós*

Osnovno značenje: dobar u vojnoj bitki ili u boju.

Taj epitet dijele Diomed i Menelaj. Uz njih stoji po 21 puta. Uz to, po jednom ga nalazimo uz Hektora i Ajanta. Ukupno se javlja u *Ilijadi* 37 puta, u *Odiseji* 7 puta. Uz Menelajevo i Diomedovo ime uvijek završava heksametar, ali ne uz Hektorovo i Ajantovo. U epovima ga nalazimo i u drugim padežima. npr. u genitivu uz Ajantovo ime (*Il.* 17.102). U akuzativu dolazi 4 puta uz Menelaja te po jednom za Hektora i Polita. Premda se (osim uz Hektora) i ti slučajevi pridržavaju pravila lokalizacije (konac stiha od trohejske cezure), ipak ovdje nisu uzeti u obzir.

14.1 Maretić prevodi gotovo redovno „grlati bojnič“ (42 od ukupno 44 stiha). Jedini su izuzeci 13.123 gdje je Hektor „jaki i grlati bojnič“ odnosno 5.561 gdje je Menelaj „Areju mili“. Ovdje se pokazuje nevolja koja nastaje kad ne znamo kojim se izdanjem izvornika služio prevodilac. I moj tekst Homera (Färber, München 1954) kao očito i Maretićev, Đurićev i Petruševskoga (ali ne i Sovréov!) imaju *arephilos* uz 5.561. Ali konkordanca (Prendergast-Marzullo, Darmstadt 1962) ima i tu „boèn agathós“. Točno u polovici stihova s tim epitetom, dakle u 22, završava imenska sintagma heksametar kod Maretića. I u M^2 zadržan je „Areju mili“ Menelaj. Jedina promjena nalazi se u 6.122 gdje Diomed više nema epiteta. Zanimljivo je da ga ima i u M^1 i u M^2 u stihu 6.119 gdje ga nema u izvorniku.

Položaj imena i epiteta nije stalan: jednom prethodi jedan, drugi put drugi. Menelaj je često u epskom vokativu (kao Kraljeviću Marko).

Kod Ivšića promjene su malobrojne. U 4.220 Menelaj je samo „grlati“, u 6.122 Diomed nema epiteta (ali ga i ovdje ima tri stiha ranije, u 6.119); Hektor je i ovdje „jaki i grlati bojnič“. Samo u 18 slučajeva ime i epitet završavaju stih.

14.1.1 Četiri se stiha ponavljaju. Kod 5.596 = 11.345 M^1 prevodi jednako:

Grlati bojnič Diomed zastrepi Hektora videć.

U M^2 a onda i u Ivšića drugi stih završava s „vidjev“ umjesto s „videć“. I stihove 7.399 = 9.31 = 9.696 M^1 prevodi jednako:

Kasno progovori istom Diomed, grlati bojnič.

U M^2 prijevod je opet jednolik. samo je „istom“ zamijenjeno posvuda s „tek“. Tako je i kod Ivšića. Ali nisu jednako prevedeni stihovi 10.219 i 14.109:

10.219 Onda im grlati bojnič Diomed započne riječ
nasuprot

14.109 Med njima započne riječ Diomed grlati bojnič,

a tako je u M^2 . Ivšić je promijenio kraj prvog stiha:

Onda im grlati bojnici Diomed govoriti počne,
ali drugi nije dirao.

Naprotiv, opet su jednaki 17.246 i 17.650, zacijelo i zato jer su blizu jedan drugome:

Reče, – i poslušaj njega Menelaje, grlati bojnici.

Tako je i u M². Ni Ivšić nije ništa mijenjao.

14.2 Kod Đurića opet nalazimo disperziju različitih prijevoda, kojih je ukupno 11: „glasoviti borac“ 14 puta, „glasoviti ratnik“ 9 puta, „grlati borac“ 7 puta, „grlati ratnik“ 4 puta, „glasoviti junak“ 2 puta, „grlati junak“ 2 puta, samo „grlati“ 2 puta (Diomed u 6.122 – isto kao u Maretića i Ivšića! – i Ajant u 15.249), te po jednom „Areju dragi“, „glasni ratnik“ i „snažni i grlati borac“ (o Hektoru, opet kao u Maretića i Ivšića). U Đurića ime teži da stoji ispred epiteta a imenska sintagma završava heksametar čak u 31 slučaju.

14.2.1 Đurić uglavnom prevodi stihove-formule različito. Tako

5.596 Glasni se ratnik Diomed, kad Hektora spazi, strese,

prema

11.345 Hektora smotriv zastrepi glasoviti borac Diomed;

U manjoj mjeri, ali ipak u

7.399 Najzad progovori njima Diomed, glasoviti borac,

9.31 Kasno progovori njima glasoviti ratnik Diomed,

9.696 Najzad progovori njima Diomed, glasoviti ratnik,

a u većoj mjeri u

10.219 Najzad im grlati borac Diomed zboriti uzme,

prema

14.109 Tad se među njima javi Diomed, glasoviti borac.

Još su najsljedniji stihovi, zacijelo i zbog blizine,

17.246 Reče, i poslušaj njega Menelaj, grlati borac,

i

17.656 Reče, i poslušaj njega Menelaj, glasoviti borac.

14.3 Sovré kod ovog epiteta pokazuje iste tendencije kao inače, ali u povećanoj mjeri. Tako samo u dva od 44 stihova imenska sintagma ne zaključuje stih i to su ona ista dva kao u izvorniku: 15.123 (o Hektoru) i 15.249 (o Ajantu). S druge strane, šarolikost u prevodenju epiteta ovdje se ne očituje samo u brojnim pojedinačnim oblicima nego još više u prevodenju pridjeva prilogom ili objektom. Najčešće su Diomed i Menelaj „sloviti klicar“ (12 puta) i „glasoviti klicar“ (10 puta). Tripud nalazimo „mogočni klicar“, a po dvaput samo „klicar“

i „moćni junak“. Po jedamput prijevod je „sloviti heroj“, „junački klicar“, „veleglasni junak“, „moćno veleglasni (Tidídes)“, „preslavni klicar“, „slávni klicar“, „hrabri junak“, „junak veleglasni“, „veleglasni klicar“ i samo „junak“. U 5.561

Smilita v srcu se padla moćno Meneláu junaku

vjerojatno je „moćno“ (uz „junaku“) prijevod epiteta. Jedino kod Sovréa ovdje Menelaj nije „Aresu mili“. U stihovima

3.96 Slednjič pa vrže še mednje Menélas besedo zvenečo

i

8.91 v srečo ga spazi ob času še bistro oko Dioméda

epiteti su prevedeni sa „besedo zvenečo“ pa čak i sa „bistro oko“, što je već vrlo daleko od osnovnog značenja.

14.3.1 Ni ponavljane stihove Sovré baš ne prevodi jednako:

5.596 Kadar ga uzrè, strepeta glasoviti klicar Diomedes

prema

11.345 Kadar ga uzrè, se zgrozi veleglasni junak Diomedes;

7.399 Pozno šelè oglasi se sloviti klicar Diomedes

9.31 Slednjič pa le oglasi se preslavni klicar Diomedes

9.696 slednjič se lè oglasí sloviti klicar Diomedes:

10.219 Tu povzame besedo sloviti klicar Diomedes

14.109 Zdaj oglasi se med njimi sloviti klicar Diomedes;

17.246 Reče, posluša voljnó veleglasni klicar Meneláos

17.656 To je dejal. Posluša zvestó ga junak Meneláos.

14.4 Osnovni prijevod Petruševskoga je „гласовитиот борец“ (20 puta) a češće je još i „прочутиот борец“ (6 puta). Niz ostalih dolazi jednom ili dvarput: „гласниот борец“ (2 put), „гласовитиот силно“ (5.374), „прочуениот маж“ (5.432), „љубимецот н' Арес“ (5.561), „гласовитиот“ (5.596), „гласовитиот маж“ (11.345), „гласовитиот војувач“ (2 пут), „гласен борец“ (6.212), „гласитиот борец“ (17.665). Od 37 stihova s tim epitetom u *Ilijadi* u Petruševskoga 27 ih završava imenskom sintagmom.

14.4.1 Petruševski se ne trudi posebno da ponavljane stihove prevede jednako: na primjer,

5.596 А Диомéd гласовитиот в час, штом го видел се згрозил

nasuprot

11.345 А гласовитиот маж Диомéd кога виде, се згрози;

zato su mu prijevodi jednakih stihova ponekad gotovo jednaki, kao

7.399 Најпосле

9.31 најсетне прозборил пак Диомед, гласовитиот борец,

9.696 најпосле

a ponekad podosta različiti, kao

- 10.219 Ним им проговорил пак Диомéd гласовитиот борец
naspram
14.109 А Диомéd, гласовитиот војувач, прозборил сред ниф,
или
17.246 Вака му рече, та чу гласовитиот борец Менелај
prema
17.656 Вака му рече, та почу прочутиот борец Менелај.

15.0 *theoeidés*

Osnovno značenje: bogolik (rastom), plemenita, divna lika. Osobitost je kod ovog epiteta da se u oba epa pridaje velikom broju muških likova. U *Ilijadi* ga susrećemo 24 puta i od toga stoji uz Aleksandra 10 puta, uz Prijama 8 puta te po jednom uz Poliksena, Askanija, Dejfoba, Areta, Hromija, Neoptolema; u *Odiseji* se javlja 15 puta i od toga uz Teoklimena 5 puta (istina, to su dva stiha-formule koji se ponavljaju jednom odnosno dvaput), uz Telemaha 4 puta, uz Eurimaha dvaput te po jednom uz Nausitoja, Alkinoja i Euriloha. Inače se još javlja u akuzativu u *Ilijadi* triput (dvaput uz Aleksandra, jednom uz Prijama) i *Odiseji* dvaput (jednom uz Telemaha i jednom uz Antinoja). Samo jednom, u stihu XVI.20 (o Telemahu) ne stoji imenska sintagma na kraju heksametra. Inače ga popunjava od trohejske cezure, heftemimere ili (s veznikom ili sl.) od pentemimere do konca. Ovdje akuzativni oblici ipak nisu uzeti u obzir.

15.1 Maretićev je osnovni prijevod epiteta „bogoliki“, u *Ilijadi* 20 puta, u *Odiseji* 12 puta. Uz to se u *Ilijadi* još nalazi triput „nalični bogu“ i jednom „bozima slični“ a u *Odiseji* dvaput „naliki bogu“ a jednom „bogolik“. U *Ilijadi* stih zaključuje samo „Aleksandro bozima slični“ u 24.763 te šest puta „bogoliki Prijam“ u stihu-formuli 24.372 itd. (ukupno 5 puta) i u 24.634. U *Odiseji* to je samo „naliki bogu Eurimak (kasnije: Eurimah)“ u 4.628 i 21.186. 6 puta imenica na kraju stiha i njezin epitet su razdvojeni. Prijam je u 7 od 8 slučajeva (osim 24.299) „starina bogoliki Prijam“ jer u izvorniku ima i apoziciju géron. U M² je neobično „naliki bogu“ (IV.628, XII.186) zamijenjeno prirodnijim „bogu slični“ odnosno „slični bogu“, u 3.16 umjesto „nalični bogu Aleksandro“ sad je prirodniji red riječi „Aleksandro nalični bogu“ na kraju stiha. U 3.37 (ovdje 36) umjesto „bogoliki“ sad je „bogolik“ a u 24.763 „bogoliki“ umjesto „bozima slični“. Ivšić je unio „nalični bogu“ u 3.30 i u 6.290, u XIV.173 sada završetak glasi: „i sin mu bogolik Telemah“, te u XVII.391 stoji „bogu slični Telemah“ mjesto „bogoliki . . . Telemah“.

15.1.1 Stih-formulu 3.58 itd. (3 puta) prevodi se u M¹ i u M² ovako:

Njemu bogoliki ovu Alèksandro prihvati riječ.

Ivšić je mijenjao, ali neujednačeno:

(2 put) Njemu bogoliki ove Alèksandro prozbori r'ječi
13.774 Njemu bogoliki riječ Aleksandro prozbori ovu.

Stih 24.372 = 386 = 405 = 552 = 659 prevodi se u sva tri prijevoda jednako:

Njemu odgovori zatim starina bogoliki Prijam.

Naprotiv, u sva su tri prijevoda jednako ali različito prevedeni stihovi

3.30 Al' kad Aleksandro njega bogoliki očima spazi,

nasuprot

11.580 (ovdje 581) Skidat, al' nalični bogu Aleksandro spazivši njega

U *Odiseji* stih-formulu 15.271 itd. (ukupno 3 puta) Maretić ne prevodi jednoliko:

XV.271 Njemu bogoliki tad Teoklimen prihvati riječ

XV.508 Tad Teoklimen njemu bogoliki odvrati ovo

XX.363 Tad Teoklimen njemu bogoliki prozbori ovo.

Neobično je da su sličniji stihovi iz 15. i 20. pjevanja nego oba iz 15-oga. U M² samo su ujednačeni drugi i treći tako što je u XV.508 „odvrati“ zamijenjeno s „prozbori“. Ali istovremeno na početku je „Tad“ zamijenjeno s „Al'“. Ivšić je te razlike još povećao. Završetak stiha XV.271 promijenjen je:

Njemu bogoliki tad Teoklimen progovori riječ,

stih XV.508 potpuno je izmijenjen:

Tad Teoklimen njega od drugā na stranu zovne,

a jedino XV.363 nije mijenjan. Stihove blizance XVII.151 i XX.350 M¹ prevodi jednako:

Tad Teoklimen njima bogoliki prozbori ovo.

U M² samo je početno „Tad“ u prvome zamijenjeno sa „A“. Tako je ostalo i u Ivšića.

15.2 Đurić epitet *theoeidés* prevodi 25 puta „bogoliki“, 4 puta „podobni bogu“, dvaput „bogolik“, „podoban bogu“, „božanski“ i „bozima slični“ a po jednom „bogu podobni“ i „bogu slični“. Stih završava imenskom sintagmom 16 puta (uz još nekoliko slučaja kad je između epiteta i imena umetnut tekst).

15.2.1 Stihove-formule Đurić prevodi uz manje ili veće razlike:

3.30 Ali kad Aleksandar bogoliki primeti njega
(treba čitati: Áleksándar, inače je stih nepravilan)

prema

11.580 (ovdje 581) Ali čim podobni bogu Aleksandar (ovdje: Alèksandar) primeti njega;

3.58 Njemu Aleksandar (opet: Áleksándar) bogolik odgovori ovb

6.332 Njemu Aleksandar bogoliki prozbori ovo

13.774 Na to Alèksandar njemu božanski odgovori ovo;

24.372 Nato odgovori njemu starina bogoliki Prijam

24.386 Njemu odgovori potom starina bogoliki Prijam

(3 put) Njemu odgovori na to starina bogoliki Prijam.

U *Odiseji* jednako:

XV.271 Na to progovori njemu bogoliki tad Teoklimen

XV.508 Njemu Teoklimen bogoliki prozbori na to

XX.363 Al' Teoklimen na to bogoliki prozbori ovo;

odnosno

XVII.151 A bogoliki njima Teoklimen prozbori ovo

XX.350 Njima bogoliki tad Teoklimen progovori ovo.

Teoklimenovo ime ne naglašava se dosljedno nego prema potrebama stiha.

15.3 Sovré je mnogo konzistentniji u prevodenju epiteta u *Odiseji* nego u *Ilijadi*. U *Odiseji* 11 puta prevodi „bogu podobni“, 1 put „bogu enaki“, 1 puta „zali“ a dvaput ne prevodi nikako. U *Ilijadi* je prijevod raznovrstan: „bogu enaki“ (5 puta), „božanski“ (4 puta), „bogovom enaki“ (4 puta), „podoba bogovlja“ (3 puta), „bogu podobni“ (2 puta), „bogovom podobni“ (2 puta) te po jednom „herojski“, „junak“, „božanski junak“ i „lep ko bogovi“ (Neoptolem u 19.327). U *Ilijadi* imenska sintagma završava sve stihove osim 6.290 (u 24.372, 386 i 405 umetnuta je između epiteta i imenica lična zamjenica radi metra), u *Odiseji* 10.

15.3.1 Stihove formule prevodi Sovré ovako:

3.30 Komaj zagleda ga Paris junak, podoba bogovlja

11.580 (= 582) Kadar pa vidi ga tu božanski junak Aleksandar;

3.58 Njemu odvrne na to Aleksandros bogu enaki
6.332 Njemu odvrne na to Aleksandros bogovom

13.774 Vrne v odgovor na to mu Paris, podoba bogovlja;

(3 puta) Priamos vrne v odgovor na to, božanski mu starec

24.552 Vrne v odgovor na to mu Priamos, bogu podobni

24.659 Priamos vrne na to mu, starina bogovom enaki.²⁴

u *Odiseji*:

²⁴ Neobično je da između tako blizih stihova ima tolike razlike u prijevodu. Možda namjerno?

(2 puta) Vrne v odgovor mu to Teoklímenos bógu podobni
 XV.508 Tu obrne se na nj Teoklímenos, bógu podobni;
 XVII.151 in dé
 XX.350 Tu oglási se na mah Teoklímenos, bógu podobni.

15.4 Petruševski ima jedan osnovni prijevod, „боголикот“ (10 puta), i niz sporednih: „боголикот маж“ (5 puta), „божескиот маж“ (3 puta), te po jedamput „дивен“, „божескиот јунак“, „божествениот маж“, „јунакот боголик“, „божескиот“ i „боголикиот господар“. Stih završava imenskom sintagmom 13 puta a još dvaput samo je između epiteta i njegove imenice umetnuta jednožnica.

15.4.1 Stihove-formule i ovdje Petruševski prevodi čas jednako čas različito:

3.30 Кога го догледал него божескиот маж Александар
 11.580 (= 581) Штом божествениот маж Александар него го видел;
 3.58 Тога му одвратил нему божескиот маж Александар
 6.332 Тога му одврати пак боголикиот маж Александар
 13.774 Нему му одврати пак боголикиот маж Александар;
 (4 puta) А боголикиот Пријам му одвратил стариот сетне (2 puta)
 тога (2 puta)
 24.372 Нему му одвратил пак боголикиот старец, цар Пријам.

Slijedeća dva epiteta odnose se isključivo ili pretežno na Hektora.

16.0 *phaídimos*

Osnovno značenje: divan, krasan, lijep, dičan, sjajan, slavan. Upotrebljava se 39 puta u *Ilijadi* i 8 puta u *Odiseji*. U *Ilijadi* stoji 29 puta uz Hektora, 6 puta uz Ajanta a 4 puta uz „sina“ (Hipolohova, Pelazgova, Prijamova, Pelegonova); u *Odiseji* stoji samo uz „sina“ i to 5 puta Odisejeva, jednom Ahilejeva i dvaput Nisova. Samo u dva posljednja slučaja imenska sintagma ne završava stih (od bukolske dijereze do kraja). Epitet se inače javlja i u drugim padežima, dativu, akuzativu i vokativu jednine i nominativu i akuzativu množine. Neki se od tih slučajeva lokalizacijom slažu s nominativom jednine, ali u naše razmatranje nisu uključeni ostali padeži. Ponavljanih je stihova s tim epitetom relativno malo: samo 4.505 = 16.588 = 17.316 u *Ilijadi*, te XVI.395 = XVIII.413 u *Odiseji*.

16.1 Maretić 41 puta prevodi „svijetli“, pet puta ne prevodi epitet uopće (14.402 – ako to nije ovdje „junaka“? –, 15.65, 17.483, te u ponovljenom stihu *Odiseje* XVI.395 = XVIII.413), a u 21.5 prijevod je „sjajnošljemac“. U M² na tome je mjestu također Hektor „svijetli“:

Bježali, svijetli Hektor kad bješnjaše; – tu se Trojanci itd.

i to je ujedno jedina važnija promjena (manje su važne: u 12.462 i 16.649 – ovdje 648 – „svijetli Hektor“ sada zaključuje sith). Ivšić je opet napustio „svijetli“ i u 21.5 ima „junačina“. Inače nije mijenjao ništa. U M¹ 11 puta imenska sintagma završava heksametar, u M² 14 puta. u Ivšića 15 puta.

16.1.1 Stih-formulu u *Ilijadi* Maretić začudo prevodi vrlo šaroliko:

4.505 Svi se prvoborci maknu, pa i sam svijetli Hektor
prema
16.588 Svijetli Hektor uzmače, prvoborci također ini
odnosno
17.316 Primi; prvoborci svi tad uzmaškoše i svjetli Hektor.

U M² prevodilac očito nije bio zadovoljan tim prijevodom pa je mijenjao pomoću „rtnici“ mjesto „prvoboci“, ali opet različito:

4.505 Uzmaknu svi rtnici, pa i sam svijetli Hektor
16.588 Svijetli Hektor uzmače, i drugi s njima rtnici
17.316 . . . ; rtnici svi uzmaškoše i svjetli Hektor.

Ivšić nije ništa mijenjao. Naprotiv u *Odiseji* jednako se prevode XVI.395 i XVIII.413:

Nisa Amfinom sin Aretiadskog bio je kralja.

Nije neobično što taj kompliciran pa i nejasan prijevod Maretića nije zadovoljavao pa je u M² preveo ovako:

Nisa, Arétova sina, Amfinom bio je sinak.

To je bar jasno ako i nije naročito poetično. Ivšić je tako i ostavio.

16.2 Đurić 39 puta prevodi „blistavi“ (ime je obično iza epiteta, ali može biti i ispred, kao u 16.588). šest puta prevodi „svetli“, jednom se ne prevodi (17.483) a jednom je „sajni“ (6.494, neobično blizu 6.472 gdje je Hektor „blistavi“, a potrebe nisu ni metričke naravi). Dvadeset puta imenska sintagma završava heksametar.

16.2.1 Đurić, kao i Maretić, nejednako prevodi prvi stih-formulu a (skoro) jednako drugi:

(2 put) Svi se rtnici povuku, pa i sam blistavi Hektor
16.588 Tad se rtnici povuku i Hektor blistavi s njima;
XVI.395 Nisov blistavi sin i unuk Areta vladara.
XVIII.413 a

Vidi se da se Đurić odlučio za arhaične ali metrički prikladne „rtnike“. Drugi stih-formulu preveo je možda slobodnije, ali svakako jasnije.

16.3 Sovré prevodi 21 puta „sijajni“, 16 puta „blesteći“, dvaput „slavljeni“, po jedaput „postavni“, „slavni“, „junak žaroviti“ (14.390, vjerojatno namjerno variranje izraza za „blesteći“ u 14.388 a ispred istog prijevoda u 14.402), „plemeniti“, „cvetoči“ (21.97, ovdje 98), „slavljeni“ i „korenjaški“. Ime je podjednako ispred ili iza epiteta. Sintagma imena i epiteta završava stih samo 9 puta, ali mnogo češće s umetkom između oba sastavna dijela.

16.3.1 Stih-formulu iz *Ilijade* Sovré prevodi nejednako:

- 4.505 Brž se umaknejo prve vrsté in Hektor sijajni
- 16.588 v hipu se umaknejo prvoborilci in Hektor sijajni
- 17.316 Že se umaknejo prednji borilci in Hektor sijajni.

Stih-formulu iz *Odiseje* prevodi jednako na oba mjesta:

Nisosa slavljeni sin in vnuk vladarja Aréta.

Vidjeli smo da i Đurić prevodi taj stih slično.

16.4 Petruševski najčešće epitet prevodi „светлиот“ (26 puta), nešto rjeđe „пресветлиот“ (9 puta; čini se da ponekad namjerno varira kad se epitet javlja u blizim stihovima, npr. „светлиот“ 14.388, ali „пресветлиот“ 14.390, pa onda „светлиот“ u 14.402); jednom (4.505) ima „сјајниот“ a jednom (17.754) „најмногу храбриот“. Trinaest puta imenskom sintagmom završava heksametar.

16.1.1 Stih-formulu u *Ilijadi* Petruševski ne prevodi baš slično:

- 4.505 А првоборците тога и сјајниот Хектор се тргнаа
- prema
- 16.588 Првите борци и Хектор пресветлиот назад се тргнаа
- odnosno
- 17.316 Отстапил светлиот Хектор и првите редови назад.

Tu je sve različito, i epiteti, i predikati, i subjekti, i sintaksa. Pri tome prva su dva stiha dosta udaljena, ali to se ne može reći za drugi i treći.

17.0 *korythaiolos*

Osnovno značenje: koji kacigu trese, šljemetresac. Drugi od Hektorovih epiteta. Stoji samo u nominativu i, osim jednom za Aresa, uvijek samo uz Hektora. Javlja se samo u *Ilijadi* u 39 stihova (od toga su 18 stihovi-formule; neki prevodioci smatraju formulom i stih 18.21, ali u izvorniku on ima *gymnoû*, dok je inače *gymnón* na početku; istina, to se u prijevodu ne mora osjetiti). Često (12 puta) dodaje mu se još jedan epitet, *mégas*, „velik(i)“. Uvijek stoji na kraju stiha (osim u 20.38 kad se epitet odnosi na Aresa), od heftemimere do kraja a sa *mégas* od trohejske cezure do kraja.

17.1 Maretić prevodi uvijek „sjajnošljamac“ uz eventualni do-datak „veliki“ ili „velji“ za *mégas* (14 puta; nema ga u izvorniku u 6.369 i 19.134. ovdje 135) – po 7 puta svaki od njih. Jedino u 20.38, gdje se epitet pridaje Aresu, nekom je greškom (ili zbog drugog izdanja?) prevedeno „zemljotresac“. Ali u M^2 i to je ispravljeno. Inače, u M^2 samo je ponegdje popravljen red riječi (npr. 3.324, 8.160, 19.134, ovdje 135). Imenska sintagma završava stih u M^1 samo 9 puta, isto toliko i u M^2 . Mnogo je češće da između oba dijela sintagme stoji umetnuta riječ pa stih završava ili samo ime ili samo epitet (tj. jedan od epiteta). Ivšić je samo na par mjesta (7.233, 22.232 i 249, ali obrnuto u 19.134, ovdje 135!) „velji“ zamijeni s „veliki“. Na nekoliko mjesta povukao je i imensku sintagmu na kraj sitha, npr. u 22.232 i 7.233. Drugih promjena nema (naravno, Ares u 20.38 je „sjajnošljamac“ kao u M^2).

17.1.1 Stihove koji se ponavljaju Maretić negdje prevodi posve jednako, npr. 6.263 = 6.359 (što ovdje i nije čudno zbog njihove blizine)

Hektor sjajnošljamac velji odgovori njojzi ovako,

što je isto i u M^2 i Ivšića; ili 12.230 = 17.169 = 18.284:

Mrko pogleda njega sjajnošljamac Hektor veleći

(u M^2 je zaključna riječ „veleći“ zamijenjena sa „i reče“ u 12. i 18. pjevanju, ali ne u 17. Ivšić nema promjena;) ili 15.246 = 22.337

Ranjeni teško Hektor sjajnošljamac odvrati njemu.

U M^2 je promijenjen red riječi:

Teško ranjeni Hektor sjajnošljamac odvrati njemu,

ali samo u 22. a ne i u 15. pjevanju. Isto kod Ivšića. Male su razlike, na primjer, u stihovima

6.116 Tako rekavši riječ sjajnošljamac otide Hektor

6.369 Tako rekavši ode sjajnošljamac veliki Hektor

17.188 Tako rekavši riječ sjajnošljamac otide Hektor.

U M^2 samo je „otide“ promijenjeno u „otide“ u 6.116, ali ne i u 17. pjevanju. Ivšić se vratio ranijem „otide“. Slično u stihovima

6.440 Velji sjajnošljamac Hektor ovako prihvati riječ

prema

22.232 A njoj će Hektor velji sjajnošljamac prihvatit riječ

gdje je u M^2 izmijenjen red riječi u 22. pjevanju:

Velji sjajnošljamac Hektor ovako joj prihvati riječ,

ali prvi stih nije diran. Ivšić opet ostavlja 6.440 kao i ranije, ali mijenja 22.232 ovako:

Njoj odgovarajuć reče sjajnošljamac veliki Hektor.

Veće su razlike u

prema 7.233 Velji sjajnošljemac Hektor ovako prihvati riječ

7.287 Njemu sjajnošljemac velji odgovori Hektor ovako,

premda su stihovi prilično blizu jedan drugome. M² ima isto a Ivšić mijenja oba stiha, ali različito:

odnosno 7.233 Prihvati njegovu riječ sjajnošljemac veliki Hektor

7.287 Velji sjajnošljemac Hektor odgovori njemu ovako.

Još su veće razlike u stihovima

prema 17.122 Spasli ga, kada mu Hektor sjajnošljemac oružje ima

17.693 Gola (*gymnón*) on, kad Hektor sjajnošljemac oružje ima
(naime, njegovo, grč. *tá*)

odnosno

18.21 Gola (*gymnoú*), a oružje sam sjajnošljemac Hektor imade

gdje su stihovi opet prilično blizu. U M² promijenjena su, ali nejednako, sva tri stiha:

17.122 Mi Ahileju, kad mu sjajnošljemac Hektor ga uze

17.693 U lađu spasi, kad Hektor sjajnošljemac oružje ima

18.21 Bore, a oružje sam sjajnošljemac Hektor imade.

Ivšić je mijenjao prva dva stiha, opet nejednako:

17.122 Gola, jer oružje mu sjajnošljemac oduze Hektor

17.693 Na lađu; oružje s njega sjajnošljemac Hektor imade.

Najboljim se čini Ivšićev prijevod u 17.693.

17.2 U Đurića *korythaíolos* je „sjajnošlemi“ a još 14 puta je „veliki“, u odnosu na izvornik dodano triput od čega dvaput gdje i u Maretića. Imenska sintagma 19 puta završava heksametar (obično od trohejske cezure ili od heftemimere do kraja), ali običnije je da se između epiteta i imena umetne riječ daktilske vrijednosti (npr. prozbori).

17.2.1 I Đurić neke stihove-formule prevodi jednako ili uz male razlike, npr. 6.263 i 6.359 (istina, u blizini)

Njojzi odgovori na to sjajnošlemi veliki Hektor,

ili 7.233 i 7.287 (opet blizu jedah drugome)

Njemu odgovori na to sjajnošlemi veliki Hektor,

odnosno, uz male razlike,

(2 puta) Mrko pogledav njega sjajnošlemi prozbori Hektor

- 18.284 Njega pogledav mrko sjajnošlemi prozbori Hektor.
 Ali ima i mjesta gdje se takvi stihovi u prijevodu dosta razlikuju:
- prema 5.689 Reče, a njemu ništa sjajnošlemi ne rekne Hektor
 ili 6.342 Reče, a Hektor ništa sjajnošlemi ne kaza njemu;
 prema 6.116 Kad ih obodri tako, sjajnošlemi otide Hektor,
 odnosno 6.369 Tako reče i ode sjajnošlemi veliki Hektor,
 Tako i 17.188 Kad ih obodri tako, sjajnošlemi otide Hektor.
 prema 6.440 Njojzi odgovori na to sjajnošlemi veliki Hektor,
 prema 22.232 Veliki njoj odgovori ovo sjajnošlemi Hektor;
 15.246 Na to sjajnošlemi Hektor slab (?) odgovori njemu
 (u izvorniku je „umirući, posve klonuo“)
 i najzad 22.337 Teško ranjen (?) njemu sjajnošlemi prozbori Hektor
 („teško ranjen“ nije točan prijevod);
 prema 17.122 jer mu je oružje već sjajnošlemi uzeo Hektor,
 odnosno 17.693 gola, jer oružje s njega sjajnošlemi Hektor je uz'o,
 18.21 biju, a odoru sam sjajnošlemi uze mu Hektor.

17.3 Sovré ima jedan tipični prijevod, „tresošlemi“ (16 puta)²⁵ a inače niz raznovrsnih, vrlo poetskih, ali nimalo homerski tipičnih. Od njih se samo jedan, „v gizdávi perjánici“, ponavlja 4 puta, svi su ostali unikatni. To su najprije prijevodi s „junak“: „junak s frfotavo perjanko“ (2.816), „junak v čeladi blesteči“ (5.689); tu su zatim oni sa „v . . .“ ili drugim prijedložnim izrazom: „s čelado sejajno“ (6.342), „v lesketavi čeladi“ (6.116), „z lesketavo čelado“ (6.369), „v sijajni čeladi“ (17.188), „s čelado sijajno“ (6.263), „v svetli perjánici“ (7.158), „v blesteči perjanici“ (7.263), „v svetli čeladi“ (8.324 = 325), „v operjenem šlemu“ (12.230): nešto je proširen prijevod „z blestečo čelado na glavi“ (20.38). Najzad ponegdje se prevodi čitavom rečenicom: „In stresel čelado je“ (3.324), „in strese čelado“ (18.284), „ki šlem potresava“ (15.504). Jednom (19.134) epitet nije uopće preveden. Samo dvaput imenska sintagma (u koju je ponekad umetnuta jednosložnica) ne završava heksametar.

17.3.1 Sovréov, da se tako izrazim, prošlostoljetni način prevođenja (ne nužno u lošem smislu nego obzirom na nadahnutost koja ne trpi tipiziranost) očituje se i kod ponavljanih stihova. To se vidi već kod prve skupine 5.689 itd. (ukupno 5 puta):

5.689 Nič ne odvrne mu Hektor, junak v čeladi blestači,

²⁵ U 7.287 greškom stoji „tresošemi“.

- 6.342 Nič ne odvrne na to mu Hektor s čelado sejajno.
 6.116 To je dejal in odšel v lesketavi čeladi je Hektor,
 6.369 To je dejal in odšel z lesketavo čelado je Hektor,
 17.188 To je dejal in odšel v sijajni čeladi je Hektor.

Izuzetak su stihovi 6.263 i 359 koji se, vjerojatno zbog blizine, prevo-
 de jednako:

Vrne v odgovor ji véliki Hektor s čelado sijajno.

Ali usporedi nasuprot tome

- prema 6.440 Nji odvrne na to v gizdávi perjánici Hektor,
 22.232 Njej oglasi na to tresošlemi se veliki Hektor;
 7.233 Brž odvrne nato tresošlemi mu véliki Hektor,
 prema 7.287 Njemu nato oglasi tresošemi (*sic!*) se véliki Hektor
 (ovdje je razmak između oba mjesta pedesetak stihova!);
 ili 12.230 Krivo pogleda in reče mu Hektor v operjenem šlemu,
 17.169 Z mrkim očesom ga ošine in dé tresošlemi mu Hektor
 (sa sinicezom u drugoj stopi),
 18.284 Z mrkim pogledom ošine ga Hektor in strese čelado;
 naročito vidi 15.246 Z glasom medlim odvrne junak tresošlemi mu Hektor
 nasuprot 22.337 Komaj še živ odvrne na to tresošlemi mu Hektor,
 gdje početak stiha ni u najširem smislu ne znači isto; najzad, uz nešto
 više sličnosti, valjda zbog blizine,
 prema 17.122 vsaj še goló; ker opravo je vzel tresošlemi si Hektor,
 odnosno 17.693 golega vsaj, opravo je vzel tresošlemi si Hektor,
 18.21 golo seve, opravo je vzel tresošlemi si Hektor.

17.4 Petruševski, obrnuto, prevodi gotovo redovno jednako. Osnovni mu je prijevod „вртишлем“ (što je bliže originalu nego ostali prijevodi) a upotrijebljen je 34 puta (3 put s „великиот“, 7 puta s „големиот“). Samo u zadnja četiri pjevanja umjesto toga 4 puta nalazimo „вртишлемецот“ (jednom i „големиот“), a samo u 22.355 „сјајношлемецот“. Uz to, 30 puta imenska sintagma zaključuje stih.

17.4.1 Stihove-formule Petruševski jednako prevodi u 5.689 i 6.342:

Вака му рекол, а Хектор не одвратил вртишлем ништо,

i u 6.263 i 6.359 (osim razlike u ličnoj zamjenici koja je neizbježna):

Нејзе ^и је одвратил потем големиот вртишлем Хектор.

Drugdje su razlike manje, na primjer

- 7.233 Нему му прозбори тога големиот вртишлем Хектор
 према
 7.287 Нему му одврати потем големиот вртишлем Хектор,
 или
 15.246 Нему му одвратил пак снемоштениот вртишлем Хектор
 према
 22.337 Нему му прозбори пак омалодушен вртишлем Хектор.

No ima i većih razlika, na primjer

- 6.116 Вака им викнал и веднаш си отишол вртишлем Хектор
 према
 6.369 Вака је рекол и бргу си отишол вртишлем Хектор
 односно
 17.188 Изговарајќи им вака, си отиде вртишлем Хектор;
 6.440 Нејзе ѝ прозбори потем големиот вртишлем Хектор
 према
 22.232 Тога је одвратил нејзе големиот вртишлем Хектор;
 (2 puta) Напорки г' опули ^{тогаш}него и прозбори вртишлем Хектор,
 према
 18.284 Мрачно го погледа него и прозбори вртишлем Хектор;
 и најзад:
 17.122 гол, зашто вртишлем Хектор неговото оружје г' има
 према
 17.693 гол, зашт' оружјето нему му г' однесе вртишлем Хектор
 односно
 18.21 туку тој вртишлем Хектор оружјето твое го има.

Mora se ipak primijetiti da su razlike u ovom potonjem slučaju unatoč velikoj blizini razmatranih stihova u tekstu *Ilijade*.

Da nadoknadim određeno zapostavljanje *Odiseje* (iz ranije spomenutog razloga), zadnji će obrađeni epitet biti karakterističan za njena glavnog junaka.

18.0 *polýmetis*

Osnovno značenje: bogat razborom, svažtoznanac, domišljat, lukav. Epitet karakterističan za Odiseja koji ga dobiva 18 puta u *Ilijadi* a 68 puta u *Odiseji* (inače se samo jednom, u XXI.355, pridaje Hefestu i to je jedino mjesto gdje nije u nominativu nego u genitivu, ali stoji na kraju stiha kao i inače). Redovno stoji sa svojom imenicom na kraju stiha: u *Ilijadi* 15 puta, u *Odiseji* čak 66 puta a u preostala dva slučaja „Odisej“ je na kraju stiha a ispred njega umetnute su druge riječi. Taj je epitet osobito čest uz glagole govorenja, kao uvod u direktni govor: u *Ilijadi* 8 puta, u *Odiseji* 63 puta. Zato se i redovno upotrebljava u ponavljanim stihovima-formulama, u *Ilijadi* 7 (2 + 5) puta, u *Odiseji* 53 (19 + 26 + 4 + 2 + 2) puta. Neki stihovi-formule zajednički su oboma epovima: 10.382 itd. (ukupno 5 puta) i VII.207 itd. (ukupno 26 puta) te 4.349 i 14.82 odnosno VIII.165 itd. (ukupno 4 puta).

18.1 U Maretića (M¹) od ukupno 86 slučajeva upotrebe tog epiteta 75 puta je prijevod „dosjetljivi“ (61 puta Odisejevo ime prethodi epitetu a 14 puta je redosljed obrnut). Pored toga, dvaput nalazimo „dosjetljiv Odisej“. Drugi, znatno rjeđi prijevod je „domišljati“ koji 3 puta prethodi Odisejevu imenu a dvaput ga slijedi. Uz to, dvaput nalazimo „domišljat Odisej“. U preostala dva stiha jednom (10.400) prijevod je „divni“, a drugi put (XX.183) epitet nije preveden nikako. Čista imenska sintagma, bez umetanja riječi, završava heksametar samo u XIX.585 („domišljat Odisej“). U M² samo je „domišljat“ u XIX.585 postao „domišljati“ a u XXIII.390 „dosjetljiv“ postao je „dosjetljivi“, ali ne i drugdje. Još je u XVIII.312 „Odisej domišljat“ promijenjen u „Odisej, domišljato Zeusovo čedo“. Sve je isto u Ivšića.

18.1.1 Stih formulu 4.349 = 14.82 = VIII.165 = XVIII.14 = XXII.60 = XXII.320 Maretić prevodi u *Ilijadi* i u XXI. pjevanju *Odiseje* ovako:

Mrko pogledav njega Odisej dosjetljivi reče,

a u VIII. i XVIII. pjevanju *Odiseje* nešto drukčije:

Mrko ga gledne Odisej dosjetljivi i rekne ovo.

Kasnije ni on ni Ivšić nisu unosili izmjena. Drugi stih zajednički oboma epovima, 10.382 i još 4 puta u *Ilijadi* te VII.207 i još 25 puta u *Odiseji*, u *Ilijadi* uvijek a u *Odiseji* 21 puta prevodi se

Odgovarajuć njemu Odisej dosjetljivi reče.

U XXIII. nešto je drukčiji red riječi na kraju:

. . . dosjetljivi reče Odisej.

U XVII.353 i XVIII.124 imamo drukčije:

Njemu dosjetljivi na to Odisej odgovori ovo.

Promjenu epiteta nalazimo u

XIX.41 Na to domišljati njemu Odisej odgovori ovo,

i u

XX.168 Njemu domišljati na to Odisej odgovori ovo.

Kasnije nije bilo ni ovdje promjena.^{25a} U V.214 i još 18 puta u *Odiseji* (isto kao u prethodnom, samo je sugovornik žena) normalan je prijevod

Njoj odgovarajuć ovo Odisej dosjetljivi reče

koji se javlja 16 puta. Jednom je red riječi pri koncu izmijenjen kao gore:

XX.36

. . . dosjetljivi reče Odisej.

^{25a} Naknadno zapažam kod Ivšića : u *Ilijadi* 10 (3x) stoji „*Tad odgovarajuć njemu* itd.“ To je najbolji prijevod. Također, ujednačen je red riječi u XXIII. 129.

Dvaput je red riječi izmijenjen na početku stiha i na kraju:

XIX.106 i 164 Odgovarajuć njoj itd. dosjetljivi reče Odisej.

Jedino je Ivšić promijenio taj završetak u XIX. pjevanju u

„normalno“: . . . Odisej dosjetljivi reče. Ostalo je isto.

Od preostala dva para blizanaca kod XVIII.337 i XIX.70 razlika je opet na kraju stiha:

Mrko pogledav nju Odisej dosjetljivi reče,
dosjetljivi reče Odisej.

Razlika je veća kod drugoga:

XVIII.51 Onda lukavo njima Odisej dosjetljivi reče

prema

XXI.274 Tad se ulùkaviv ovo Odisej dosjetljivi reče.

U M², pa onda i kod Ivšića, u drugom slučaju preuzet je prvi prijevod pa su stihovi jednaki.

18.2 Đurićev je osnovni prijevod također „dovrtljivi“ koji pretihodi Odisejevu imenu 14 puta a slijedi ga 64 puta. Triput nalazimo „dovrtljiv“ (3.200, XVII.453, XXII.371), dvaput „mudri“ (10.488, XX.183), jedamput „divni“ (10.400) i jedamput „dovrtljivo (Zeusovo čedo)“ (XVIII.390) a jednom nije preveden (XIV.439). I u stihu XXII.390 bilo bi bolje „dovrtljiv“ mjesto „dovrtljivi“ da se izbjegne siniceza u drugoj stopi („I dovrtljivi Odisej . . .“). U stihu XVII.192 nešto je izostavljeno pa heksametar ima samo pet stopa. Četiri stiha završavaju čistom imenskom sintagmom (bez umetanja drugih riječi): 3.200, 10.400, XVIII.312 i XX.183.

18.2.1 Stih-formulu 4.349 = 14.82 = VIII.165 = XVIII.14 = XXII.60 = XXII.320 Đurić u *Ilijadi* prevodi jednako a isti je prijevod i u XXII.320:

Njega pogledav mrko Odisej dovrtljivi reče;

ostali se prijevod i razlikuju ponešto:

VIII.165 Mrko ga glednuv Odisej dovrtljivi ovo mu reče

XVIII.14 Mrko ga glednuv Odisej dovrtljivi prozbori ovo

XXII.60 Mrko ga pogledavši Odisej dovrtljivi reče.

Drugi stih-formula, zajednički oboma epovima, prevodi se ovako: 10.382 i 10 puta u *Odiseji*

Njemu k'o odgovor na to Odisej dovrtljivi reče;

4 puta u *Odiseji*

Njemu k'o odgovor ovo Odisej dovrtljivi reče;

2 puta u *Ilijadi*

Njemu k'o odgovor tada Odisej dovrtljivi reče;

4 puta u *Odiseji*

Odgovarajuć' na to Odisej dovitljivi reče;

2 puta u *Odiseji*

Njemu dovitljivi na to Odisej odgovori ovo

i

Na to dovitljivi njemu Odisej odgovori ovo;

po jedamput u *Ilijadi*

(19.154) Na to njemu Odisej dovitljivi prozbori ovo

i

(19.215) Na to odgovori njemu Odisej dovitljivi ovo,

a po jedamput u *Odiseji*

(IX.1) Odgovarajuć' njemu Odisej dovitljivi reče,

(XI.354) Na to u odgovor njemu Odisej dovitljivi reče,

(XVII.16) Njemu odgovor dajuć Odisej dovitljivi reče,

i najzad defektni stih XVII.192

Njemu k'o odgovor Odisej dovitljivi reče.²⁶

U skupini V.214 itd. (ukupno 19 puta u *Odiseji*) 8 puta se prevodi

Njoj k'o odgovor na to Odisej dovitljivi reče,

4 puta

Njoj k'o odgovor ovo Odisej dovitljivi reče,

dvaput

Odgovarajuć' njojzi Odisej dovitljivi reče,

te po jedamput

(V.214) Njoj u odgovor ovo Odisej dovitljivi reče,

(VII.240) Odgovarajuć' na to Odisej dovitljivi reče,

(XIX.335) Njoj odgovarajuć' na to Odisej dovitljivi reče,

te

(XXII.430) Njojzi k'o odgovor ovo Odisej dovitljivi reče.

Defektan je stih

(XIX.106) Njojzi odgovarajuć' Odisej dovitljivi reče,

koji se može spasiti jedino problematičnim naglašavanjem „odgova-
rajuć“²⁶. Ostaju još dva para stihova-formula iz *Odiseje*:

XVIII.51 Potom lukavo njima Odisej dovitljivi reče

XXI.274 onda lukavo njima Odisej dovitljivi reče,

ODNOSNO

XVIII.337 Na nju pogledav mrko Odisej dovitljivi reče

XIX.70 Ljutito pogledav na nju Odisej dovitljivi reče.

²⁶ Stih je lako popraviti umećući „na to“, „tada“, „ovo“ ili neku drugu dvoslož-
nu riječ koja se javlja u ostalim tipovima.

18.3 Sovré i ovdje daje istu sliku kao u prethodnim primjerima: bogatu šarolikost prijevoda kojima se očito namjerno poigrava. Za ovaj epitet ima, računajući i različit red riječi, čak 25 prijevodnih izraza. Najčešći je „lisjak premeteni“ 31 puta, „premeteni“ 12 puta, „lokavi zvijačnik“ 6 puta, „lisjak“ 4 puta, po triput „lokavi“, „premeteni lisjak“, „junak iznajdljivi“ i „pretkani zvijačnik“, po dvaput „zvijačni“, „junak premeteni“ i „zvijačno lokavi“, te po jedamput „modri“, „presukani“, „izkušeni modri“, „lisjak, presukani zlomušnik“, „iznajdljivi“, „premeteni zvijačnik“, „preskušeni potnik“, „lisjak pretkani“, „pretkani lisjak“, „zvijačni pretkanec“, „zviti“, „lisjak zvijačno preudarni“, „pretkani“ odnosno „zvijačno pretkani“ a jednom (VIII.474 epitet nije preveden. U skladu sa Sovréovim prijevodima ostalih epiteta, u 73 stihova imenska je sintagma na kraju.

18.3.1 Stihovi-formule u oba epa:

4.349 = 14.82 = VIII.165 itd.

(3 puta) Z mrkim pogledom ga ošine in dé Odisej premeteni
(ovdje i dalje siniceza u drugoj stopi!)

XVIII.14 Z mrkim pogledom ga ošine in dé premeteni Odisej

14.82 Z mrkim očesom ga ošine in dé Odisej premeteni

XXII.60 Z mrkim pogledom ga ošine in reče lokavi Odisej;

stih-formulu koji se ponavlja 5 puta u *Ilijadi* i 26 puta u *Odiseji* prevodi Sovré na slijedeće načine:

10.382 Vrne v odgovor na to Odisej mu, lisjak premeteni

VII.207 Vrne v odgovor na to Odisej mu, lokavi zvijačnik

2 puta Vrne v odgovor na to Odisej, lisjak premeteni
19.154 Njemu v odgovor na to presukani deje Odisej
19.215 Njemu odvrne na to izkušeni modri Odisej

10 puta Vrne v odgovor mu to Odisej, lisjak premeteni

2 puta Vrne v odgovor mu to Odisej, pretkani zvijačnik

3 puta Vrne v odgovor mu to Odisej, lokavi zvijačnik
XIV.390 Vrne v odgovor mu to lisjak Odisej premeteni

4 puta Vrne s odgovor mu to lisjak premeteni Odisej
XXII.170 Vrne v odgovor mu to Odisej, junak iznajdljivi
XXIII.129 Vrne v odgovor mu to Odisej, zvijačnik lokavi
XXIV.330 Vrne v odgovor mu to Odisej, pretkani zvijačnik
XXIV.356 Vrne v odgovor mu to Odisej, zvijačni pretkanec
XXIV.406 Vrne v odgovor mu to Odisej, junak premeteni.

Zanimljiva je usporedba s Đurićem: kod Đurića je imenska sintagma prevedena jednoliko a varira s ostatkom stiha; kod Sovréa je obrnuto. U skupini od 19 stihova-formula iz *Odiseje* gdje se Odisej obraća ženskom a ne muškom sugovorniku. Sovré prevodi ovako:

- 2 puta Vrne v odgovor ji to lisjak Odisej premeteni
 7 puta Vrne v odgovor ji to lisjak premeteni Odfsej
 2 puta Vrne v odgovor ji to Odiséj lisjak premeteni

VII.240 Vrne v odgovor ji to Odisej premeteni zvijačnik
 VIII.463 Vrne v odgovor ji to Odisej preskušeni potnik
 XIX.261 Vrne v odgovor ji to lisjak pretkani Odfsej
 XXII.430 Vrne v odgovor ji to Odisej junak iznajdljivi
 XXII.490 Vrne v odgovor ji to Odisej junak premeteni
 XXIII.263 Vrne v odgovor ji to Odisej zvijačno lokavi
 XIX.335 Vrne v odgovor na to premeteni lisjak ji, Odisej
 XIX.382 Vrne v odgovor na to pretkani lisjak ji, Odisej.

Najzad, dva para stihova-formula u *Odiseji* jednom Sovré prevodi nejednako, jednom slično:

- prema XVIII.51 Zdaj oglasí se lisjak Odiséj in zvito pripomni
 odnosno XXI.274 (ovdje 275) vstane med njimi lisjak Odisej ter zvito pripomni,
 prema XVIII.337 Krivo pogleda spod čela in dé premeteni Odfsej
 XIX.70 Krivo pogleda spod čela in reče pretkani Odfsej.

18.4 Petruševski u *Ilijadi* prevodi epitet *polýmetis* prilično raznoliko: „досетливиот“ 4 puta, „досетливиот маж“ 3 puta, „умен, умниот“ 3 puta, „мудриот“ i „итриот“ po dvarput te po jedamput „итриот маж“ i „славен“ (3.200. ako je to stvarno prijevod od *polýmetis*), jednom odnosno rečenicom (23.709) „што итлости се-какви знаел“ a u 3.268 epitet nije preveden. Samo jednom sintagma zaključuje heksametar (1.311).

18.4.1 Stih-formulu 4.349 = 14.82 prevodi se dosta nejednako:

- 4.349 Мудриот пак Одисеј му се испулил мрачно и рекол
 према 14.82 Итриот пак Одисеј му се испулил мрачно и врекнал,
 dok kod 10.382 itd. (ukupno 5 puta) jednako se prevode 3 slučaja iz 10. pjevanja:

Тога му одврати пак Одисеј досетливиот нему,

a drukčije, ali opet slično, ona dva iz 19. pjevanja:

19.154 А досетливиот маж Одисеј му проговори нему.
 19.215 одговори

19.0 Ako treba na temelju prethodno razmotrene građe dati ocjenu četiriju prijevoda, onda je očigledno da se Maretić najstrože pridržavao načela da jednako treba prevoditi jednakim. Nema sumnje da je njegovo veliko iskustvo u radu na narodnom pjesništvu dalo plodne rezultate pri prevodenju Homera. Maretić dosljedno epitete uvijek prevodi jednako: poučan su primjer 7.1, 10.1 i 12.1. Rjedi su slučajevi, kao u 8.1, da epitet prevodi na dva manja ili više ravnopravna načina. U prevodenju stihova-formula ipak on nije uvijek

jednako konzekventan (vidi npr. 8.1 i 13.11). U drugom je izdanju Maretić popravio neka mjesta a tako je postupio i Ivšić u svojoj redakciji Maretićeve prijevoda. Ipak, nisu rijetki slučajevi gdje je Ivšić upravo unio razlike ondje gdje ih u Maretića nije bilo (primjer je 8.1.1).

19.1 Đurić nije ujednačen: negdje on epitete (i stihove koji se ponavljaju) prevodi jednoobrazno: na primjer u 9.2 (ali ne i stihove-formule), 17.2, donekle i u 18.2. No češće je slučaj da u njega nalazimo disperziju prijevoda kao u 7.2, 8.2, 12.2 i osobito 14.2. To još više dolazi do izražaja kod stihova-formula (13.2, 9.2).

19.2 Sovré negdje prevodi jednoliko: 9.3. Ali češće on se ukazuje najslobodnijim od sviju naših prevodilaca: dovoljno je pogledati 14.3 ili 18.3: gotovo se stječe dojam da on namjerno varira izraz. Svakako se čini da je Sovré od sve četvorice najudaljeniji od stila usmene epike. S druge strane, Sovré je najdosljedniji u reproduciranju reda riječi izvornika: gotovo se na prste mogu izbrojiti mjesta gdje imenska sintagma ne zaključuje stih kao u izvorniku. Nepoštivanje načela „jednako jednakim“ vidi se posvuda: 7.3, 8.3, 10.3, 15.3 i osobito na spomenuta dva mjesta. Ali da Sovré nije nesposoban poštivati u prijevodu ujednačenost grčkog izraza vidi se, na primjer, u 9.3.

Petruševski je onaj prevodilac koji pokazuje najviše razlika: s jedne su strane primjeri kao 10.4, 12.4 ili 17.4, gdje su prijevodi ujednačeni; s druge nalazimo različitost prijevoda kao u 7.4, 14.4, 15.4 i napose u 18.4. I kod reda riječi on je nekad vrlo blizu izvorniku a ponekad nimalo. Vjerojatno je to ipak u velikoj mjeri uvjetovano naravi makedonskoga akcenatskog sustava koji ne pogoduje smještavanju imenske sintagme na konac stiha. Isto je kod stihova-formula: Petruševski očito nije bio nesvjestan ponavljajuće prirode Homerova stila. no ipak nalazimo mjesta (kao 13.4) gdje unatoč tome nije prijevode unificirao.

20.0 Gornje zaključke ne valja shvatiti kao vrednovanje prijevoda. Nema nikakve smetnje da netko uzme Sovréovo variranje izraza kao estetski prihvatljivije od Maretićeve gotovo zamorna ponavljajuća „gospođe“ ili „grlatog bojnika“²⁷. Još jednom: ovo je književno-

²⁷ Osim toga, u vrijeme kad je Sovréov prijevod nastao teorija o usmenoj naravi Homerova pjesništva još je bila poznata tek malom krugu posvećenih. To više priznanje zaslužuje Maretić koji je prevodio potpuno u duhu Parryja i Lorda premda za njih ni čuti nije mogao. Nema sumnje da je njegov način prevođenja plod dubokog poznavanja naravi usmene narodne epike.

znanstven traktat a ne kritički esej. Cilj nije bio da se neki prijevod pohvali a drugi pokudi nego samo da se usporede prevodilački postupci četvorice (ili petorice) uglednih južnoslavenskih prevodilaca za mašnog Homerovog književnog opusa. Ako je u tome dao neke opipljive, sumjerljive rezultate, svrha mu je ispunjena.

20.X 1992

Z. Dukat: ON HOMERIC ORNAMENTAL OR STANDING EPITHETS IN THE MORE RECENT SOUTH SLAVIC TRANSLATIONS

One of the consequences of the so-called oral poetry theory of Parry and Lord is a reevaluation of the repetitiveness of oral epic poetry: instead of being considered as a flaw, it must be taken as one of its essential, even constitutive characteristics. As we know, the theory was construed on the recurrence of ornamental epithets and whole verse formulas in Homer. Therefore we should expect that the more recent translations of the Homeric epics show the same repetitiveness of epithets and recurrent verses. The aim of this study was to investigate in how far was that principle observed in some modern South Slavic translations of the *Iliad* and *Odyssey*: in Maretić's and Ivšić's Croatian versions, in Đurić's Serbian, Sovré's Slovenian and Petruševski's Macedonian ones. The author picked out twelve epithets for gods and heroes widely used in both epics (in the case of Petruševski only in the *Iliad*, the only epic of whom the Macedonian translation had been published during the life of the translator) and he analyzed in how far the modern South Slavic translators showed their respect for the well known rule that "the same expressions of the original should be rendered in the same way in the translation". And further, the whole verse formulas containing such epithets were also studied with regard to their statistics and subject-matter. The result showed considerable differences in the proceedings of the four (or five) translators: from the rather strict observance of the above-mentioned rule in Maretić to obvious play with variations in Sovré. However, that result should not be interpreted critically or esthetically but only taken as a clear sign of the translator's awareness of the repetitive quality of Homeric style.